

40[★] YIL
JAAR
in SCHIEDAM

VAN TURKSE GASTARBEIDER TOT STADSGENOOT

Van Turkse gastarbeider tot stadsgenoot

In 2003 was het veertig jaar geleden dat de eerste Turkse gastarbeiders huis en haard verlieten om hun heil in Nederland te gaan zoeken. De directe aanleidingen waren verschillend, maar het vooruitzicht om in korte tijd veel spaargeld te vergaren gaf voor velen de doorslag in hun keuze om te vertrekken. Sommigen arriveerden hier per bus, anderen met het vliegtuig. De schok bij aankomst moet in ieder geval erg groot geweest zijn. Het land, de taal en de cultuur waren, zeker in de jaren zestig, onvergelijkbaar met de plek waar men vandaan kwam.

In de eerste jaren, de jaren zestig was er eigenlijk alleen sprake van mannelijke gastarbeiders. Pas in de beginjaren zeventig voegden vrouw en eventuele kinderen zich op grote schaal bij hun echtgenoten. Werden de mannen nog gezamenlijk op reis gestuurd en gezamenlijk aan het werk gesteld en gehuisvest, de vrouwen kwamen veelal in een isolement terecht. Zeker in die eerste jaren toen er nog geen sprake was van veel Turkse families in Schiedam.

Voor de Schiedammers was het ook even wennen aan 'die vreemdelingen', zoals buitenlanders toen nog genoemd werden. In de eerste jaren woonden enkele gastarbeiders versnipperd over de stad, maar na enige tijd was er sprake van een plotseling toename van één groep: de Turken. Zo'n 140 van hen woonden op de pensionboot de 'Rotterdam' in de buitenhaven, op een steenworp afstand van één van de grootste werkgevers van toen: de Vereenigde Glasfabriek.

In de eerste jaren van de arbeidsmigratie is er nauwelijks aandacht voor de Turkse gastarbeiders, niet in de pers en niet vanuit de overheid. Dat heeft als gevolg dat er van de eerste tien jaar eigenlijk weinig tot niets bekend is. Waarom kwam men hier? Wat liet men achter? Was de keuze altijd economisch of speelden er ook andere belangen mee? Hoe kwam men hier terecht? Verliep dat altijd via officiële kanalen of waren er ook die op de gok hiernaartoe kwamen? En waarom dan Schiedam? Waar werkte men, hoe woonde men en wat deed men in de vrije tijd?

Veel vragen, maar geen antwoorden. Het was voor het gemeentearchief Schiedam aanleiding om samen met de afdeling cultuur een project op te

zetten om dit hoofdstuk van de Turks-Schiedamse geschiedenis in kaart te brengen. Er werd een speciale onderzoeker aangesteld die driekwart jaar onderzoek verrichtte in verschillende archieven. Daarnaast werden vijf Turkse gastarbeiders van het eerste uur geïnterviewd. Hun verhalen zijn zeer inspirerend en leerzaam.

De resultaten van het onderzoek waren van 16 december 2003 tot en met 26 maart 2004 te zien in een tentoonstelling in de Stadswinkel. Gedurende de tentoonstelling werd de bevolking van Schiedam uitgenodigd om het bestand van het gemeentearchief aan te vullen met persoonlijke informatie, foto's en documenten uit de beginjaren van de arbeidsimmigratie. Door opname in het gemeentearchief blijft dit materiaal voor 'de eeuwigheid' bewaard, zodat ook generaties na ons nog kennis kunnen nemen van deze geschiedenis.

Burgemeester R. Scheeres van Schiedam

Een eenkeltje vaderland

De tentoonstelling 'Een eenkeltje vaderland' werd gehouden van 16 december 2003 tot en met 26 maart 2004 in de Stadswinkel van Schiedam.

De tentoonstelling 'Een eenkeltje vaderland' werd gehouden van 16 december 2003 tot en met 26 maart 2004 in de Stadswinkel van Schiedam. Het was een tentoonstelling over de arbeidsimmigratie van Turkse gastarbeiders naar Schiedam.

Eén enkeltje vaderland

Hüseyin Önen werd in 1938 geboren in Urfa. De negen kinderen in het gezin gingen niet naar de lagere school. Hüseyin leerde zichzelf lezen en schrij-

Ansichtkaarten (Urfa heet voluit Şanlıurfa).

ven. Hij werkte als kind achter een weefgetouw. Na zijn militaire dienst begon hij te werken bij het Directoraat voor Technische Landbouw, waar hij de post rondbracht.

De directeur van het Bureau voor Werk en Werknemersbemiddeling in Urfa was een vriend van hem. Toen Hüseyin op een dag met zijn vrienden in het koffiehuis zat, kwam deze man bij hem staan en vroeg of hij hem even onder vier ogen kon spreken. Zij gingen aan een andere tafel zitten. "Hüseyin, er is een land dat ze Nederland noemen en dat land is op zoek naar nieuwe arbeiders. Wil je daar niet heen?", vroeg zijn vriend. Hij kende Duitsland wel, maar hoorde voor het eerst over Nederland. Hij had nooit overwogen om naar het buitenland te gaan. Hij antwoordde: "Wat heb ik

nou te zoeken in Nederland?" De vriend antwoordde: "Het is een mooi land, hoor, weet je het wel zeker?".

Hüseyin zei dat hij aan zijn moeder zou vragen hoe zij er over dacht. Zijn moeder zei: "Wat heb jij daar nou te zoeken, mijn zoon, ze snijden je strot af en maken je een kopje kleiner." Toen Hüseyin antwoordde dat hij daar zou werken, zodat hij hier een huis zou kunnen kopen en zou kunnen trouwen, was zijn moeder gerustgesteld.

Hüseyin ging naar van het Bureau voor Werk en Werknemersbemiddeling en zei dat hij bereid was in Nederland te gaan werken.

"Twee weken later was ik met mijn vrienden in Diyarbakır. Toen ik terugkwam zei mijn moeder: 'Hüseyin, je hebt een brief gekregen.' In de brief van het Bureau stond dat ik me snel moest melden. Ik ging erheen en daar werd gezegd: 'Jullie vertrekken in een groep van 45 mensen uit Urfa naar Nederland' Wij stapten de bus in voor het bureau. Toen we in Ankara arriveerden gingen we naar het Wervingsbureau. Daar werd ons hele lichaam gecontroleerd. En niet zo'n beetje ook. We werden onderzocht op ziekten en weet ik veel wat allemaal. Ze maakten een rapport op en zeiden: 'U bent klaar, u kunt naar uw hotel gaan' Twee, drie dagen bleven we in het hotel. Zij gaven ons ieder een briefje van honderd Turkse Lira. Dat was indertijd een hoop geld, bijna mijn maandloon. Het was onmogelijk om het op te maken. Voor die honderd Lira sliepen we in het hotel, betaalden wij ons eten, kochten wij sigaretten en drank. Daarna gingen we weer naar het wervingsbureau. Er was daar ene meneer Jansen die de personeelschef was van de N.V. Vereenigde Glasfabrieken. Hij praatte Engels en een tolk vertaalde het. Als Jansen vijftig woorden gebruikte, zei de tolk het tegen ons in twee woorden. Wij zeiden tegen de tolk: 'Die man praat honderduit en jij gebruikt maar één woord' De tolk antwoordde: 'Jullie snappen er niks van.' Hoe dan ook, onze paspoorten werden voorzien van een stempel."

In 1965 vlogen zij vanaf de luchthaven Esenboğa in Ankara richting Istanbul. Hun vliegtuig kreeg onderweg technische problemen. Ze moesten zes uur in Istanbul wachten tot het vliegtuig gerepareerd was. Daarna werd de weg naar Amsterdam vervolgd. Iedereen was gespannen.

Voor Hüseyin Önen was alles snel gegaan. Maar ongeveer drie weken na dat eerste gesprek in het koffiehuis zat hij al in Amsterdam. Hij wist niet eens waar hij zou gaan werken of hoeveel hij zou gaan verdienen. 's Nachts rond een uur of twaalf landde het vliegtuig in Amsterdam. Een aantal van hen

Hüseyin Önen voor de poort van de Vereenigde Glasfabrieken.

werden naar een pension met vier verdiepingen in Rotterdam gebracht. Het pension was schoon en beviel hem. Hij keek vol bewondering naar het warme water dat onophoudelijk uit de kraan kwam. Elke kamer zou door drie personen bewoond worden.

's Ochtends werden ze opgehaald door een bus. Zij werden ingeschreven bij de gemeente. Met deze papieren op zak werden ze naar de glasfabriek in Schiedam gebracht. Bij de personeelsafdeling kregen ze hun contracten. Hüseyin kreeg fabrieksnummer 140. Op de vraag hoeveel hun salaris zou bedragen kregen ze te horen dat ze f 150,- vooruitbetaald zouden krijgen. De rest (ongeveer f 140,-) zouden zij twee weken later ontvangen.

"We werden met de bus naar de fabriek gebracht. Ik had nog nooit een glasfabriek gezien. Overal flessen. We werden de fabriek rondgeleid. Het was ongelooflijk heet, erger nog dan in Urfa! Zij zeiden dat Nederland twaalf miljoen inwoners had en dat er zeventienduizend gastarbeiders waren. Hoe kan je in hemelsnaam die gastarbeiders vinden? Ik zou op een zondag beginnen met werken. Dat was al twee dagen na mijn aankomst. Vanaf het pension zou ik samen met Ali (Mehmet Ali Turanoğlu) naar de fabriek gaan. Wij wisten niet hoe we er moesten komen. Wij stonden ergens bij het pension en toen wierp ik me maar voor een voorbijkomende politiewagen. In het Turks zei ik: 'Hé vriend, breng ons even hierheen' en liet het briefje zien dat de fabriek ons gegeven had. De agent wees met zijn vinger naar het midden van zijn

voorhoofd. Wij moesten lachen en zij lachten ook naar ons. Daarna stak hij vier vingers omhoog. Schijnbaar moesten wij tram 4 instappen. We stapten in Schiedam weer uit. Mijn god, waar was die fabriek nou gebleven, wisten wij veel? Aan een voorbijganger vroegen wij in het Turks: "De fabriek, waar is de fabriek?" Met handgebaren legde hij het uit en uiteindelijk vonden wij de fabriek."

Zij gingen aan het werk, trokken hun overall aan en kwamen bij de sorteerafdeling. De flessen werden in kratten gezet. Ze voelden nog heet aan. Hüseyin en zijn collega's brandden er hun handen aan en hun vingers werden knalrood. Ali zei: "Hé Hüseyin, dit werk is niets voor ons." Hüseyin vroeg hem: "Wat kan je er dan aan doen, vriend?" Zij besloten wat geld bij elkaar te zoeken en terug te gaan naar Turkije. Destijds kostte een treinkaartje van Rotterdam naar Istanbul f 150,-.

"Die eerste dagen liepen wij als een stelletje angsthazen maar wat rond. Je spreekt de taal niet, geen andere Turken, nergens waar je iets kon vragen. Je kon ook niet altijd een tolk vinden. Als wij iets gingen halen, dan legden wij het met gebaren uit. Het was niet gemakkelijk om je verstaanbaar te maken. Jij praat immers Turks en zij geven in

Herdenking van de sterfdag van Mustafa Kemal Atatürk aan boord van de Rotterdam. Atatürk geldt als de Vader des Vaderlands en was de eerste president van de Republiek Turkije.

het Nederlands antwoord. De Nederlanders hadden heel wat met ons te stellen. In die tijd werd er geen cursus Nederlands gegeven. Pas jaren later had de fabriek ergens bij het oude Turkse consulaat een pand gehuurd. Zij zeiden dat er een cursus gegeven zou worden, dus daar gingen wij heen. Twee weken lang leerde de leraar ons dingen als 'raam' en 'deur'. Een van ons zei kwaad tegen de lerares: 'Maar we kennen die woorden allang.' De lerares werd toen ook boos. Wij hielden de les toen maar voor gezien, en daarna is het er nooit meer van gekomen."

Naarmate de dagen verstreken, raakte hij wat meer gewend aan het pension en het werk. Na ongeveer tien maanden kreeg hij het bericht dat zijn oom was overleden. Met de KLM vloog hij naar Turkije. Het werd tijd om te trouwen. Zijn ouders regelden een huwelijk. Hij trouwde met Sultan, de dochter van zijn overleden oom. Zonder haar ging hij naar Nederland terug.

Ondertussen moest hij het pension waar hij woonde verlaten en werd hij verhuisd naar de Rotterdam, een woonboot van de Glasfabriek.

"De woonboot was niet zo comfortabel als het pension. Zij gaven ons de benedenverdieping. Als we 's ochtends opstonden was de vloer helemaal nat. Het was er niet bepaald vochtvrij. Als je wakker werd, was het alsof je verdoofd was. Er sliepen twee personen op een kamer. Er was een Turkse kok. Wij vierden er 23 april, de nationale feestdag voor het kind, en versierden de woonkamer. Haydar Kök had een buste van Atatürk meegebracht en zo begonnen wij op 10 november de sterfdag van Atatürk te herdenken. Een van ons was een schilder uit Konya, Selçuk geheten. Die maakte hele mooie schilderijen van de Anıtkabir, het mausoleum van Atatürk. We hingen ze op. Op feestdagen schudde wij elkaar de hand, wensten elkaar geluk, aten gezamenlijk en praatten. Natuurlijk gebeurde er ook vaak vervelende dingen. Iedereen werkte in ploegendiensten. Kom je terug van je werk en wil je slapen, zet de ander een grammofoonplaat op. Zo ontstond er dus ook wel eens onenigheid.

Hüseyin werkte het eerste jaar op de sorteerafdeling van de fabriek, maar hij wilde graag overgeplaatst worden naar de machineafdeling. Daar werkten vooral Nederlanders. Hüseyin sprak inmiddels ook een paar woorden Nederlands. Toen de chef langsliep, ging Hüseyin voor hem staan en zei dat hij graag naar de machineafdeling wilde. De chef zei hoofdschuddend "Nee!" en liep weer door. Na twee of drie weken kwam de chef bij hem en vroeg hem: "Wil je bij de machineafdeling komen werken?", waarop Hüseyin

"Ja!" zei. Hij had zijn zin gekregen. Op de machineafdeling veegde hij de grond rond de machines schoon en raapte het gebroken glas bijeen. Tegelijkertijd lette hij op wat de machinewerkers deden. Nadat hij er een jaar gewerkt had, ging hij weer voor de chef staan.

"Toen werd ik voor machinenummer 11 gezet. Alle chefs kwamen erbij staan. Om de beurt zeiden ze wat ik moest doen en controleerden ze of ik het goed deed. Uit de machine kwamen flessen jonge jenever. De chef zei tegen een medewerker: "Geef Hüseyin een engelse sleutel, een hamer en handschoenen." De volgende dag om 8 uur zou deze machine van mij zijn. Ik was in mijn nopjes."

Toen hij bijna twee jaar op de Rotterdam woonde, werd hij naar een kleiner schip overgebracht, de Ankara. De meeste van de 'Urfanezen' gingen daarheen. Hüseyin was aangesteld als voorzitter van de groep uit Urfa. De voor-

Hüseyin Önen in het ziekenhuis.

zitter van de mensen uit Sivas was Haydar Kök, de voorzitter van de Zwarte-Zeebewoners, de Lazen, was Ahmet Susam en de voorzitter voor de mensen uit Konya was Selçuk. Elke maand bespraken zij op de personeelsafdeling met de leidinggevenden van de fabriek de problemen die er waren. De klachten over de boten waren toegenomen. Uiteindelijk werd er besloten de schepen op te doeken. Ieder zou voor zichzelf een plek zoeken om te wonen.

"In 1969 was ik op vakantie. Bij mijn terugkeer ging ik naar het pension dat een vriend van mij had gevonden, aan de Oosterzeestraat in Rotterdam. De bejaarde eigenaresse van het pension installeerde een automaat naast de douche. Als je wilde douchen moest je er een kwartje inwerpen en nog voordat je klaar was werd het water al afgesloten. Dan riepen we naar de andere bewoners: "Hé Mehmet, hé Ahmet, gooi er nog eens een kwartje in." Een kok hadden we ook niet. Iedereen kookte voor zichzelf. Maar ik wist niet hoe je moest koken. Elke dag at ik buiten de deur een halve kip met patat. Je werd er gewoon misselijk van. Daarna leerde ik koken van een vriend. Hij zei: "Kijk, zo maak je eten klaar". Zo kwam je dus opgebrand thuis van je werk en dan moest je ook nog koken, afwassen en de was doen."

Ali was als een broer voor hem. Samen kwamen ze uit Urfa en in Nederland waren zij elkaar altijd tot steun geweest. Hüseyin zei: "Hé Ali, wij zouden toch het geld voor de trein bij elkaar leggen en naar huis gaan? Maar nu wij zitten nog steeds hier, wat doen we eraan?" Ali antwoordde: "Vertrekken gaat niet meer, laten we onze vrouwen maar hierheen halen."

In 1970 vond Hüseyin aan de Groeneweg in Schiedam voor f 10,- een klein onderkomen, een in tweeën gedeelde kamer zonder badkamer. Net in de periode dat hij zijn gezin over wilde laten komen, moest hij geopereerd worden aan zijn blindedarm. Na een tijd in het ziekenhuis kon hij weer aan het werk.

"Ik klom de machine op. Een meter of drie hoog. Ik had laarzen aan, en de machine zat natuurlijk aan alle kanten onder het smeer. Ik stond op de ladder en plotseling gleed mijn voet weg. Ik viel naar beneden en kon niet meer overeind komen. De nog verse hechtingen waren losgesprongen en ik moest opnieuw geopereerd worden. In 1971 kwam mijn echtgenote met Murat, onze zoon van elf maanden, naar Schiedam. In 1972 kregen wij een tweede zoon, Kenan. Het huis werd te klein. We kochten inklapbedden. Ik had nachtelijke ploegendiensten en als ik thuis kwam, kon ik haast niet slapen van het lawaai. Ik verlangde weer terug naar het oude pension."

Hij begon te zoeken naar een ander huis, maar dat was verre van gemakkelijk. Als laatste redmiddel ging hij naar de fabriek en zei dat hij niets anders kon dan zijn vrouw en kinderen weer naar Turkije te sturen, omdat er eenvoudigweg geen vier personen passen in een huis met maar twee kamers.

"Ik ging met mijn gezin naar Turkije. Zonder vrouw en kinderen kwam ik terug. Terwijl ik in Urfa zat had de fabriek voor mij een huis gehuurd op de Rijnstraat. Met een vriend ben ik gaan kijken. Het zag er van binnen vreselijk uit. Er moest geveerd en behangen worden, er was geen vloerbedekking en er moest van alles gekocht worden. Met een aantal vrienden knapten we het huis op. De een was aan het behangen, een ander verfde de muren. We kochten bedden en vloerbedekking en een eettafel en stoelen. Ik had een voorschot van 1000 gulden van de fabriek gekregen, waarmee ik alles heb kunnen betalen. Nog voordat mijn vrouw er was, hebben wij een inwijdingsfeest gegeven met raki en çiğ köfte. Toen mijn vrouw kwam, zei ik: "Kijk eens, een huis met wel zeven kamers voor jou!" Mijn vrouw was dik tevreden. Eindelijk hadden we een huis dat tenminste op een huis leek. Ik dacht bij mezelf: "Het goede leven bestaat toch!" Daarna werd onze dochter Emine geboren."

In 1976 kreeg Hüseyin te horen dat zijn moeder was overleden. Hij was er kapot van. Hij had zijn moeder haar laatste dagen niet terzijde kunnen staan. Het knaagde aan zijn geweten dat hij zich niet aan zijn belofte had kunnen houden, dat hij naar Turkije zou terugkeren. Vlak daarna overleed zijn beste vriend Ali, met wie hij het plan had gehad om de trein in te stappen en terug naar Turkije te gaan, aan een hartaanval. Op het werk presteerde hij ook niet meer zo goed als vroeger. Op een dag werkte hij bij de machine toen er plotsklaps een fles naar beneden viel. Hij trok zijn been snel terug, maar voelde tegelijkertijd een pijnscheut in zijn knie.

"Mijn been was helemaal opgezwollen en ik kon gewoon niet meer lopen. De artsen zeiden: "Als we je opereren, zal je geen ooit meer kunnen buigen!" Met een wandelstok ben ik na een tijdje weer begonnen te lopen. In 1985 ben ik in de WAO beland. Ik zou geld sparen en in de trein stappen om voorgoed terug te gaan. Wij zijn nu jaren verder, maar ooit zal ik die trein instappen."

Memlekete bir tren bileti

Hüseyin Önen 1938 yılında Urfa'da doğdu. Dokuz çocuklu bir ailenin oğluydu. İlkokula gitmemesine rağmen, kendi kendine okuma yazmayı öğrendi. Çocukken dokuma tezgahlarında çalışmaya başladı. Askere gidip döndükten sonra da, Teknik Ziraat Müdürlüğü'nde postacı olarak göreve başladı. Urfa İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun müdürü arkadaşıydı. Bir gün kahvede oturmuş arkadaşlarıyla sohbet ederken, müdür olan arkadaşı yanına gelmiş, "Hüseyin, seninle özel olarak konuşabilir miyiz?" diye sormuştu. Hemen başka bir masaya geçip oturdular. Arkadaşı, "Hüseyin, Hollanda denilen bir devlet yeni işçiler arıyor, seni oraya gönderelim mi?" diye sordu. Almanya'yı biliyordu, ama ilk defa Hollanda'yı duyuyordu. Şaşırıp, "Boş ver, ne işim var Hollanda'da" dedi. Daha o zamana kadar yurt dışına gitmeyi hiç düşünmemişti. Arkadaşı, "Çok güzel bir ülke. Emin misin?" diye sorduğunda da gidip bir annesine danışması gerektiğini söyledi. Annesi, "Oğlum, ne işin var oralarda? Adamı keserler, biçerler" dedi. Hüseyin Önen çalışıp, ev alıp, sonra da evleneceğini söyleyince anasını razı etti. İş ve İşçi Bulma Kurumu'na gidip, Hollanda'da çalışacağını söyledi.

"15 gün sonra ben arkadaşlarla gezmeye Diyarbakır'a gitmiştim. Döndüm, annem 'Oğlum bir mektubun var' dedi. İşçi Bulma kurumundan, acele gelin yazıyor. Gittim. '45 kişi Urfa'lı olarak Hollanda'ya gideceksiniz' dendi. Kurumun önünden otobüse bindik. Ankara'ya geldik. İrtibat bürosuna gittik. Orada her tarafımızı kontrol ettiler. Öyle bir muayeneden geçtik ki, hastalık var mı, başka şeyler var mı? Rapor yazdılar. 'İşiniz bitti, otelinize gidebilirsiniz' dediler. 2-3 gün otelde yattık. O zaman adam başına 100 kağıt verdiler. Çok paraydı. Benim neredeyse bir aylık maaşımdı o zaman. İmkânı yok bitiresin. O yüz lirayla otelde yattık, yemek yedik, sigaramızı, içkimizi aldık. Sonra bir daha irtibat bürosuna gittik. Fabrikamın (N.V. Vereenigde Glasfabrieken) şefi Jansen vardı. O İngilizce konuşuyor, tercüman da çeviriyor. Jansen 50 kelime konuşuyor, tercüman bize iki kelime söylüyor. Biz, 'Ya bu adam ne kadar konuştu, sen bize sadece bir kelime söylüyorsun' diyoruz, tercüman da 'Siz anlamazsınız' diyor. Neyse sonra pasaportlarımız damgalandı."

1965 yılında Ankara Esenboğa havalimanından İstanbul'a doğru yola çıktılar. Uçakları havada arızalanmıştı. 6 saat İstanbul'da uçaklarının tamir edilmesini beklediler. Sonra da Amsterdam'a doğru yeniden yola çıktılar. Hepsî çok heyecanlıydı.

Hüseyin Önen için her şey çok ani olmuştu. Kahvedeki ilk konuşmadan yaklaşık 3 hafta sonra, Amsterdam'daydı. Daha tam olarak nerede çalışacağını, kaç lira para kazanacağını bile bilmiyordu. Gece saat 12 gibi uçak Amsterdam'a indi. Gelenlerden bir kısmı Rotterdam'daki 4 katlı bir pansiyona götürüldü. Pansiyon temizdi, hoşuna gitti. Hem de çeşmeden devamlı akan sıcak suya hayran kaldı. Her odada 3 kişi kalacaklardı. Sabahleyin bir otobüs gelip onları aldı. Belediye'ye kayıtları yaptırıldı. Aldıkları kağıtlarla Schiedam'daki Cam fabrikasına götürüldüler. Önce personele gittiler, kontratlarını gösterdiler. Fabrika numarası 140'tı. Ne kadar ücret alacaklarını sordular, 150 florin avans alacak, aylığın diğerini olan yaklaşık 140 florini de 15 gün sonra vereceklerdi.

"Bizi otobüsle fabrikaya götürmüşlerdi. Daha önce hiç cam fabrikası görmemişim. Her yer şişe. Bize fabrikayı gezdirdiler. Öyle bir sıcak ki, Urfa'dan beter. Dediler ki, 'Hollanda'nın nüfusu 12 milyon. 7 bin yabancı işçi var.' O yabancıları, nasıl bulacaksınız? Ben pazar günü işe başlayacaktım. Geldikten yaklaşık 2-3 gün sonraydı. Pansiyondan Ali (Mehmet Ali Turanoğlu) ile birlikte işe geleceğiz, nasıl gideceğimizi bilmiyoruz. Orada duruyoruz. Bir polis arabasının önüne çıktım. Türkçe olarak, 'Ya kardeşim, bizi buraya götür' diyorum, fabrikanın bize verdiği kağıdı gösteriyorum. Polis, parmağını alınının ortasına götürüp, işaret ediyor. Biz gülüyoruz, onlar bize gülüyor. Sonra eliyle 4 yapıyor. 4 numaralı tramvaya binmemiz gerekiyormuş. Neyse sonunda bindik, Schiedam'da indik. Allah allah, fabrika nerede tanyamıyoruz. Yoldan geçen birisine 'Fabrik, fabrik nerde?' diye sorduk. El kol işaretleriyle anlattı. En sonunda fabrikayı bulduk."

Artık çalışmaya başlayacaklardı. Tulumları giyip, 'sorteer' bölümüne gittiler. Şişeleri kasalara yerleştiriyorlardı. Şişeler sıcaktı. Biraz elleri yandı, parmakları kızardı. Saat ikiye kadar çalıştılar o gün. Ali, 'Hüseyin, burası bizim işimiz değil' dedi. Hüseyin Önen, 'Ne yapalım, o zaman kardeş?' diye ona sordu. Bir tren parası ayarlayıp, geri dönmeye karar verdiler. O zaman Rotterdam Sirkeci arasında tren bileti 150 florindi.

"İlk günler geziyorduk ama korka korka. Lisan yok, Türk yok, danışacak bir yerin yok. Tercümanı da daima bulamazsın. Gidiyoruz bir şey almaya, elimizle gösteriyoruz. Bizle anlaşmak da zor oluyordu. Sen Türkçe konuşuyorsun, onlar Hollandaca konuşuyor. Hollandalılar da bizle birlikte çile çektiler. O dönemde Hollandaca kursu vermediler. Yıllar sonra fabrika o eski Türk konsolosluğunun orada bir yer kiralamış, 'kurs verilecek' dediler, gittik. İki hafta boyunca öğretmen 'raam, deur' onları öğretiyor. Bizden birisi de 'Biz bunları zaten

biliyoruz' deyip öğretmene kızdı, öğretmen de ona kızdı. Biz dersi bırakıp çıktık, bir daha da kurs olmadı."

Gün geçtikçe pansiyona da, iş yerine de biraz daha alıştı. Yaklaşık 10 ay sonra, dayısını kaybettiği haberini aldı. KLM'le Türkiye'ye gitti. Artık yaşı gelmişti. Annesiyle babası o'nu dayısının kızı Sultan'la evlendirdi. Eşi Sultan'ı geride bırakıp, yeniden Hollanda'ya döndü. Bu sırada Hüseyin Önen'i ilk geldiği pansiyondan alıp, Cam fabrikasının 'Rotterdam' adlı pansiyon gemisine vermişlerdi.

"Rotterdam gemisi pansiyon kadar rahat değildi. Bizi en alt kata verdiler. Rutubet. Sabahları odanın zemini ıslak oluyordu. Uykudan kalkınca sersem gibi oluyorsun. Odalarda 2 kişi kalıyorduk Türk aşçımız vardı. 23 Nisan'ı kutluyorduk. Oturma salonunu süslüyorduk. Haydar Kök, gemiye bir de Atatürk büstü getirmişti, sonra 10 Kasım'ları da anmaya başladık. Bir de Selçuk adında Konyalı ressamımız vardı. Çok güzel Anıtkabir resimleri yapmıştı. Onları da astık Bayramlarda da birbirimizle tokalaşır, tebrik eder, beraberce yemeklerimizi yer, sohbet ederdik. Tabii çok sıkıntılar da oluyordu. Herkes vardiya çalışıyor. Sen işten geliyorsun uyuyacaksın, diğeri diyor, 'ben plak dinleyeceğim', tartışmalar da çıkıyordu bu yüzden."

İlk yıl fabrikanın 'sorteer' kısmında çalışan Hüseyin Önen, makina kısmına geçmek istiyordu. Orada genellikle Hollandalılar çalışıyordu. Artık, Hollandacayı da çat pat konuşur olmuştu. Şefi geçerken önüne çıkıp, makine kısmına geçmek istediğini söyledi. Şefi "nee" diyerek yürüdü. Aradan iki üç hafta geçmişti ki, şefi yanına gelip, "Makine kısmında mı çalışmak istiyorsun?" diye sordu. "Ja" dedi. İsteddiği gibi makine kısmına geçmişti. Makinelerin çevresini süpürüyor, kırık camları topluyordu. Hem de makinede çalışanların neler yaptıklarına dikkat ediyordu. Bir yıl kadar çalıştıktan sonra yine şefinin önüne çıktı.

"Öğleden sonra beni 11 numaralı makinenin başına aldılar. Şeflerin hepsi geldi. Sırayla bana ne yapmam gerektiğini söyleyip, imtihan ettiler. 'Jonge jenever' şişeleri çıkartıyordu makine. Şef oradan bir arkadaşa, 'Hüseyin'e ingiliz anahtar, çekiş, bir de eldiven getir' dedi. 'Yarın sabah 8' de gelince bu makine senin' dediler, çok sevindim."

Rotterdam gemisinde yaklaşık 2 yılını doldurmuştu. Daha sonra yanına biraz daha küçük bir gemi getirdiler. Ankara gemisiydi. Urfalıların çoğu Ankara gemisine geçti. Hüseyin Önen Urfa grubunun başkanı seçilmişti. Sivaslıların başkanı Haydar Kök, Karadenizlilerin başkanı Ahmet Susam, Konyalıların

başkanı Selçuk'tu. Her ay cuma günü fabrikanın personel bölümünde fabrikanın yetkilileriyle bir araya geliyor, problemleri konuşuyorlardı. Gemilerde şikayetler artmıştı. En sonunda gemilerin kapatılmasına karar verilmişti. Her işçi kendisi için kalacak bir yer ayarlamak zorundaydı.

"1969'da izinliydim. Dönüşümde arkadaşımın bulunduğu Rotterdam Oosterzeestraat'taki pansiyona gittim. Çok duş yapıyor diye, pansiyonun sahibi yaşlı kadın, duşun girişine bir otomat yerleştirdi. Duşa girmeden önce 25 kuruş atıyorsun, daha çıkmadan su kesiliyor. Arkadaşlara sesleniyorduk, 'Mehmet, Ahmet bir 25'lik daha at' diye. Aşçımız da yoktu. Herkes kendi yemeğini kendi yapıyordu. Ben yemek yapmayı bilmiyordum. Her gün dışarıda yarım tavuk, patates kızartması yiyordum. Adamın midesini bozuyor. Ondan sonra bir arkadaş bana yemek yapmayı öğretti. 'Yemek şöyle yapılır' dedi. Gösterdi. İşten yorgun argın geliyorsun yemek yap, bulaşığı, çamaşırını yıka."

Hüseyin Önen, Hollanda'ya beraber geldiği, ilk gün işe birlikte gittiği Ali ile kardeş gibiydi. Hollanda'da hep birbirlerine destek olmuşlardı. Hüseyin Önen arkadaşına, "Ali, hani tren parası yapıp gidiyorduk. Hala buradayız, ne yapalım?" diye sordu. Ali de, "Gidemiyoruz, bari hanımları getirelim" dedi. Hüseyin Önen, 1970 yılında Schiedam Groeneweg'de 10 florine, bir odası ikiye bölünmüş küçük bir ev bulabildi. Evin banyosu da yoktu. Ailesini getirmeyi planlıyordu ki, rahatsızlanıp apandisit ameliyatı geçirdi. Bir süre hastanede yatıp, yeniden işinin başına döndü.

"Makineye çıktım. Yaklaşık üç metre yüksekliğe. Tabii ayağımda çizme, her tarafta yağ var. Merdivendeyken ayağım kaydı, düştüğüm gibi doğrulamadım. Apandisitimden yeni ameliyat olmuştum. Dikişim patlamış, yeniden ameliyat ettiler. Eşim, 1971 yılında 11 aylık olan oğlumuz Murat'ı alıp, Schiedam'a geldi. Ben yeniden işbaşı yaptım. 1972'de ikinci oğlumuz Kenan doğdu. Eve sığamıyorduk. Açılıp kapanan yataklardan aldık. Gece vardiyasına kalıyorum, eve gelince gürültüden uyuyamıyorum. Pansiyonu arar oldum."

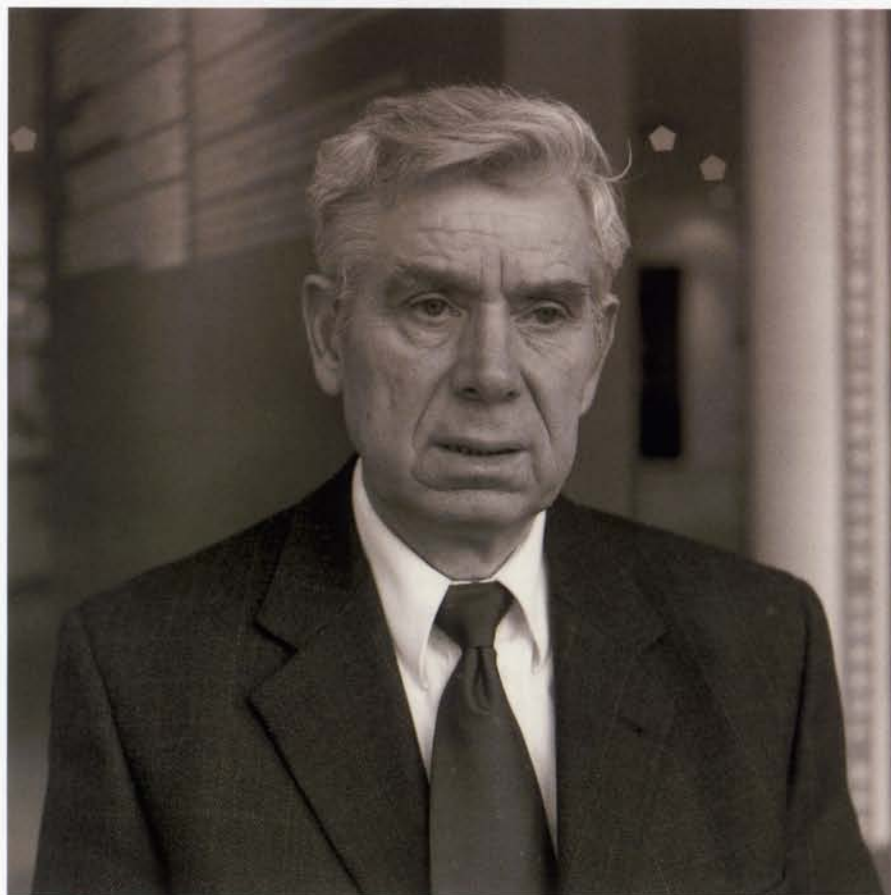
Yeniden ev aramaya başladı, ama ev bulmak kolay değildi. 1975 yılında son çare olarak fabrikaya gidip, eşini ve çocuklarını yeniden Türkiye'ye göndereceğini söyledi. 'Neden?' diye sordular, açıkladı. 2 odalı eve, 4 kişi sığamıyorlardı.

"Ben ailemle birlikte Türkiye'ye gittim. Onları Urfa'da bırakıp geri döndüm. Ben Urfa'dayken fabrika Rijnstraat'taki 11 numaralı evi benim için kiralamış. Bir arkadaşımınla beraber gittik eve. Kapıyı açıp,

içeri girdik. İçerisi berbat durumda. Boyanacak, kağıtlanacak, halı serilecek, her şey alınacak. 7-10 arkadaş geliyor, beraberce evi yapıyoruz. Kimi kağıtlıyor, kimi boyuyor. Yatak aldık, halı aldık. Yemek masası, sandalye aldık. Fabrikadan 1000 florin avans alıp, hepsini karşıladım. Hanım gelmeden de evde arkadaşlarla rakı, çığ köfteli bir açılış töreni yaptık. Eşim geldiğinde, 'Al sana 7 odalı ev' dedim. Rahmetlik o zaman çok memnun oldu. En sonunda ev gibi, evimiz oldu. 'Hayat varmış' dedim. Sonra kızımız Emine dünyaya geldi."

Hüseyin Önen, 1976'da annesinin ölüm haberini aldı. Çok üzüldü. En son günlerinde anasının yanında olamamıştı. O'na verdiği hemen döneceğim sözünü tutamadığı için çok vicdan azabı çekti. Ardından, beraberce trene binip dönmeyi planladığı en yakın arkadaşı Ali'yi kalp krizi sonucu kaybetti. İş yerinde de eski randımanı kalmamıştı. Bir gün yine makine başında çalışırken, bir şişe düşmüş o da bacağını hızlıca çekerken, bir acı hissetmişti. Ama fazla üzerinde durmadı. Ancak diz kapağındaki ağrı gittikçe arttı.

"Bacağım şişti, yürüyemez oldum. 'Ameliyat edersek, bacağımı bir daha bükemezsin' dediler. Sonra bastonla yürümeye başladım. 1985 yılında da malulen emekliye ayrıldım. İşte bir ev parası biriktirip, trene binip gidecektim. Yıllar geçti, hala o trene bineceğim."

Van tabaksplukker tot volksvertegenwoordiger

Mahir Engin werd in 1942 geboren, in het district Akhisar in de provincie Manisa. Toen hij op de lagere school zat, kreeg zijn vader tuberculose en moest hij twee jaar lang thuis het bed houden. In die tijd verkochten ze alles wat zij bezaten en hadden ze zelfs geen stuk oud brood. Mahir had

Familie Engin in Turkije, vader met foto van Mahir in zijn vest.

nog drie broers en een zus, die jonger dan hij waren. Na de lagere school begon hij te werken op de tabaksvelden. Op dertienjarige leeftijd ging hij naar het Opleidingsinstituut voor Ambachten, afdeling elektrotechniek, en liet zich daar inschrijven. De lunchmaaltijden werden door de school verzorgd. Soms ging hij blootsvoets naar school omdat hij geen schoenen had om aan te trekken. Ondanks de zware omstandigheden ging hij vijf jaar lang naar school en haalde zijn diploma. Hij vestigde zich in Izmir in een pension en kreeg een baan als lasser. Zijn vader was inmiddels op leeftijd en zijn moeder verzorgde zijn broertjes en zusje. Mahir was degene die zijn familie moest onderhouden.

In 1963 vervulde hij zijn dienstplicht. Tijdens zijn tweejarige dienstdienst besloot hij naar Duitsland te gaan. Na terugkeer liet hij zich registreren bij het Bureau voor Werk en Werknemersbemiddeling.

"Ik kreeg een brief van het Bureau voor Werknemersbemiddeling waar

In 1963 vervulde Mahir Engin als soldaat zijn dienstplicht van twee jaar.

in stond dat ik naar Nederland kon gaan. Ik wees het voorstel af. Nederland kenden we indertijd niet echt en was ook niet zo gewild. Vijf of zes weken later kreeg ik weer een brief. Er werd gezocht naar arbeiders voor een Scheepsfabriek in Nederland. Die dag kwam ik toevallig een van mijn vrienden van de ambachtsschool tegen. Hij had dezelfde brief gekregen en vroeg of we soms samen zouden gaan. Ik zei: "Ik voel er niet veel voor". Ik wilde namelijk altijd al Duits leren. Ik dacht dat je met Duits een betere baan zou kunnen vinden, en dat ik dan na terugkomst in Turkije ook meer kansen zou hebben. Niemand had destijds het idee zich voorgoed te vestigen in het buitenland. Mijn vriend drong aan: "Kom op joh, laten we gaan, dan zien we wel", en zei ik: "Oké". Samen gingen wij naar het Bureau voor Werknemersbemiddeling. Iemand van de Scheepsfabriek Wilton-Feijenoord examineerde ons. Hij stelde allerlei vragen over een technische tekening. Wij vielen bij hem in de smaak. Daarna vertelde hij over de mogelijkheden van de fabriek. Er was ook een tolk bij. Wij gingen accoord met de voorwaarden en zeiden dat we daar wilden werken. Twee weken later gingen wij naar Ankara. In die tijd waren de inspecties heel streng. Bij het gehooronderzoek boog de arts zich naar mijn oor en zonder iets gezegd te hebben vroeg hij: "Hoorde jij wat ik net zei?" Ik vroeg: "Wat zei u?" Hij zei daarop: "Verstond je het niet? Dan moet ik je oren doorspuiten, dat gaat wel wat kosten". Ik was genoodzaakt te betalen, anders zou ik nooit in Nederland gekomen zijn.

De vriend van Mahir die hem overtuigde naar Nederland te gaan kwam niet door het medisch onderzoek, omdat hij spataderen had. Mahir moest dus alleen gaan. Zijn financiële omstandigheden in die tijd waren van dien aard

dat hij niet eens een koffer kon kopen. Hij maakte voor zichzelf een koffer van hout. Het resultaat was best fraai. In 1965 steeg het kleine vliegtuig, dat negentien nieuwe gastarbeiders meenam, vanaf Ankara op. Op het vliegveld in Nederland werden zij afgehaald met een bus, die hen naar een pension in Brielle bracht. Daar logeerden ze maar een dag. Daarna werden ze naar een pension vlakbij de raffinaderij van Hoogvliet gebracht. Het pension was een soort barak. Er verbleven zo'n honderdvijftig mensen uit verschillende landen. De eigenaar van het pension heette Hans. Hij sprak redelijk goed Turks. Zijn bejaarde moeder, die hem bij het werk hielp, werd door de Turkse gastarbeiders altijd 'mama' genoemd.

"Ik geloof dat wij op zaterdag in Nederland aankwamen. Op maandag brachten zij ons naar het opleidingscentrum van Wilton. Daar begonnen zij ons opnieuw te leren lassen. Maar ik was daar eigenlijk al goed genoeg in. Bijna iedereen van ons had in Turkije het opleidingsinstituut voor ambachten afgemaakt. Bij Wilton waren ze verbaasd toen zij zagen dat we zo bekwaam waren. Mij stuurden zij naar de oude fabriek in Rotterdam. In de grote fabriek van Schiedam werkten er 6500 mensen, waaronder ongeveer honderd Turken. In de oude fabriek was ik de enige Turk. Zij zetten mij naast iemand en zeiden: "Dit is jouw baas, en voortaan gaan jullie alles samen doen." Die baas heeft mij heel erg geholpen met het leren van Nederlands. Later zijn wij bijna als vader en zoon op heel vertrouwde voet komen te staan."

Mahir woonde in het pension. De kamers werden gedeeld met acht personen, maar hij was er door zijn verblijf in het pension in Izmir aan gewend geraakt met veel mensen op een kamet te zitten. Het pension had ook zijn leuke kanten.

"In het pension had ik heel veel vrienden van dezelfde leeftijd. Wij waren jong. Wij lachten heel wat af en vermaakten ons prima. In die tijd hadden wij Nederlandse vriendinnen, met wie wij afspraakjes hadden en naar het café gingen. Wij hadden buitengewoon goede banden met de Nederlanders. Toen werd er nog anders tegen buitenlanders aangekeken. Wij deden alles samen. De Nederlandse jongens kwamen bij ons over de vloer en dan gingen wij samen uit eten en ergens dansen. De zaterdagen en zondagen hadden altijd iets feestachtig. In die periode kwam het Nederlands-Turks Woordenboek van de inmiddels overleden Kamber Uludağ uit. De meeste van ons hadden de zin "Ik wil met u kennis maken" uit dit boekwerkje gehaald."

Na de ellendige jaren die hij in Turkije had meegemaakt was de tijd in

Nederland heel mooi, maar hij moest denken aan de toekomst. In het pension werd er steeds Turks gepraat. Daardoor was het bijna onmogelijk goed Nederlands te leren. Hij zei tegen zijn baas in de fabriek dat hij naar een ander pension wilde. Zijn baas vond voor hem een kamer bij een Nederlands bejaard echtpaar in Rotterdam-Zuid.

"Vanaf het moment dat ik in Nederland was, had ik het besluit genomen hier te blijven. Want het leven dat ik in Turkije had geleid was verre van gemakkelijk. Zodra ik de jonge mensen en het leven hier zag, dacht ik bij mijzelf "Hier wil ik blijven wonen". Dat was me in de aller-eerste week hier al duidelijk geworden. Daarom waren mijn plannen ook altijd op de lange termijn gericht."

In april 1966 verhuisde hij naar zijn nieuwe kamer. In een andere kamer van het huis waar hij zat, woonde een jong Nederlands stel. Hij raakte goed bevriend met hen. Ondertussen ging zijn Nederlands flink vooruit. Hij werkte nog steeds bij Wilton-Feijenoord. Soms verdiende hij nog bij in een fabriek in Vlissingen. In de weekenden dat er daar gewerkt zou worden, kwam een bus de arbeiders doorgaans al op vrijdagnacht ophalen om hen naar de scheepsfabriek in Vlissingen te brengen. Zaterdagochtend vroeg begonnen ze met lassen en zonder een oog dicht te doen werkten ze door tot zondagavond.

Het was zwaar, maar in één weekend verdiende Mahir wel f 250,-. Hij wilde op vakantie gaan naar Turkije met een grote auto. In 1966 spaarde hij de f 1500,- bij elkaar die nodig was voor zijn eerste auto, een witte Opel Kapitän uit 1959 met 6 cilinders. Hij schreef een brief naar zijn familie, waarin hij liet weten dat hij met een witte auto aan zou komen.

"Ik ging voor het eerst op vakantie naar Turkije. De Opel was mijn eerste auto. Die had ik destijds om een beetje op te scheppen. Onderweg in Duitsland nam ik een Duitse lifter mee. Samen reden we helemaal naar Akhisar. Mijn moeder had met de familie vlak voor Akhisar een akker gepacht en zij waren voor henzelf begonnen tabak te verbouwen. Toen ik met de witte wagen bij de akker aankwam renden ze naar mij toe. Ik weet het nog als de dag van gisteren."

Na twee jaar verhuisde hij naar een woning met twee kamers in de Isaac Hubertstraat in het noorden van Rotterdam. Het huis stond in een doodlopende straat en de bewoners van de straat konden heel goed met elkaar opschieten. Meteen nadat hij verhuisde leerde hij Els kennen. Kort daarna besloot hij haar ten huwelijk te vragen. Hij kocht ringen en nam zijn gelief-

de mee naar de Euromast. Eenmaal boven haalde hij de ringen te voorschijn en deed hij het huwelijksaanzoek.

"We trouwden in 1971. Ik nodigde al mijn vrienden uit en zij nodigde ook al haar vrienden uit. Het werd een echte Turkse bruiloft. Mijn vader was overgekomen uit Turkije. Mijn moeder kon niet komen, omdat zij op mijn broertjes en zusje moest passen. Mijn vader logeerde drie maanden bij ons. Wij bezichtigden samen Nederland, en hij voelde zich erg gelukkig. Totdat zij waren overleden, stuurde ik elke maand geld op. Hun zorgen waren voorbij. Sinds ik in Nederland was hadden zij nooit meer die ellende die zij vroeger hadden."

In 1972 kochten Mahir en Els een huis in de Galileïstraat in Schiedam. In 1977 werd hun eerste zoon Erol en in 1979 hun tweede zoon Denis geboren. De oude fabriek van Wilton-Feijenoord was inmiddels gesloten en Mahir was overgeplaatst naar de fabriek in Schiedam. De omstandigheden op het werk waren zwaar. Binnen in de schepen was het altijd warm, stoffig en rokerig. Hij ging door met werken als lasser. Nooit beklagde hij zich over het werk. Van tijd tot tijd verzocht de fabriek hem ook tolkwerk te verrichten. Niet lang nadat hij was begonnen met werken in Schiedam was hij in de ondernemingsraad gaan zitten. Hij werkte inmiddels ook begonnen voor de vakbond. Zodoende was hij veel buiten de fabriek en was zijn kennis over heel wat zaken met betrekking tot wettelijke regelingen toegenomen.

De jaren zeventig waren heel anders dan de tijd waarin de Turkse gastarbeiders hierheen kwamen. Heel wat van hen lieten hun vrouw en kinderen naar Nederland komen. Er waren heel wat vragen gerezen: "Hoe kan mijn gezin hierheen gebracht worden?", "Waar en hoe vind ik een huis?", "Naar welke school gaat mijn kind?" en "Waar kan ik terecht als ik gezondheidsklachten heb?" Zo hadden nogal wat gastarbeiders een huis gekocht voor ze hun familie lieten overkomen, omdat zij geen huurhuis konden vinden. De arbeiders die van het platteland kwamen, werden als eerste ontslagen. De automatisering in het productieproces en economische redenen waren de oorzaak. De werklozen konden het geld voor hun huis niet meer opbrengen. Op de Schiedamse kermis brak in 1976 een vechtpartij tussen een Turk en een Nederlander uit. De Turk stak tijdens het handgemeen de Nederlander dood. Het incident leidde tot rellen en onrust in de stad.

"Ik heb niets van het voorval gezien. Maar het was heel duidelijk dat het van invloed was op de sfeer. Als gevolg van zowel de neergang van de economie als dit incident veranderden de verhoudingen. De houding van sommige Nederlanders tegenover ons werd minder welwillend. De problemen van de Turkse gastarbeiders werden in dezelfde tijd ook steeds complexer. Heel wat landgenoten kwamen bij mij en vroegen om informatie en om hulp. In 1979 dacht ik dat het zinvol zou zijn naar op een heel andere baan te gaan zoeken. De Stichting Buitenlandse Werknemers Rijnmond was op zoek naar een maatschappelijk werker. Ik ging solliciteren naar deze functie. Er was een diploma nodig, maar zij zeiden tegen mij: "Als je een brief kan meebrengen waarop staat dat je het niveau hebt van de sociale academie, nemen wij je aan". Ik werkte toch al voor de vakbond. Johan Stekelenburg was destijds de FNV-voorzitter van de regio Rotterdam. Hij schreef een brief voor mij en dankzij die brief ben ik aangenomen."

Mahir Engin begon te werken als maatschappelijk werker. In het grote postkantoorgebouw in Rotterdam organiseerde hij spreekuren voor Turken. Tegelijkertijd begon hij te studeren aan de Sociale Academie.

"Ik was de enige Turk in de klas. Ik had er veel last van dat ik tot dan toe nooit een cursus Nederlands had gedaan. In de eerste jaren na mijn aankomst waren er wat commercieel gerichte cursussen. Die waren duur en bovendien waren de lestijden niet aangepast aan de arbeidstijden in de fabriek. Na vier jaar op de academie haalde ik mijn diploma. Ik had geen problemen meer op mijn werk. Daarna volgde ik nog de Agogische Opleiding op hbo-niveau."

Mahir had altijd al belangstelling voor politiek, maar omdat buitenlanders geen actief en passief kiesrecht hadden, was het niet mogelijk om actief deel te nemen aan de politiek. In 1984 werd hij lid van de PvdA en begon aan vergaderingen te bezoeken. In 1986, toen inmiddels buitenlanders

Mahir Engin met Wim Kok.

actief en passief kiesrecht hadden, deed hij mee aan de verkiezingen. Aan hem de eer de eerste buitenlander te zijn die voor de PvdA in de gemeenteraad van Schiedam een zetel kreeg.

"Ik was erg blij en trots. Het was een heel bijzonder moment om voor het bestuur van de gemeente gekozen te worden. De ogen van de radio, de krant en de televisie waren op ons gericht. Er waren vragen als "Hoe gaan deze mensen te werk, kunnen zij waarmaken wat er van hen verwacht wordt". De eerste dagen zat ik enorm in de stress. Ik begon dag en nacht te werken, om mijn functie zo goed mogelijk te kunnen uitoefenen. Het is altijd moeilijk als buitenlander gemeenteraadslid te zijn. Aan de ene kant heb je de Nederlandse wetgeving en aan de andere kant de verwachtingen van je eigen landgenoten. Je probeert de gulden middenweg te vinden en een brugfunctie te vervullen."

Mahir was vertrokken uit Turkije met een eigengemaakte houten koffer en had een lange en zware weg afgelegd totdat hij een van de eerste buitenlandse raadsleden werd in een Nederlandse gemeenteraad. Ook hij had hij last van heimwee. Hij miste zijn streek, zijn familie en zijn dierbaren. Een

van de dingen die hem het meest genoegdoening deed, was dan ook het feit dat die zware dagen van ontbering voor zijn ouders en zijn zus en broers tot het verleden behoorden.

Tütün tarlasından belediye meclisine

Mahir Engin, 1942 yılında Manisa'nın Akhisar ilçesinde doğdu. İlkokula devam ederken babası vereme yakalanmış, iki yıl evde hasta yatmıştı. Bu sırada ellerinde ne varsa satmış, bir kuru ekmeğe muhtaç kalmışlardı. Kendisinden küçük biri kız, 4 kardeşi daha vardı. İlkokulu bitirdiğinde tütün tarlalarında çalışmaya başladı. 13 yaşında tek başına gidip, kendisini Sanat Enstitüsü elektrik bölümüne yazdırdı. Öğle yemeklerini okul veriyordu. Bazen okula gidecek ayakkabı bulamıyor, yalınayak okuluna gidiyordu. Tüm zorluklara rağmen 5 yıl boyunca okuluna devam edip diplomasını aldı. İzmir'e gidip bir pansiyona yerleşti ve kaynakçı olarak çalışmaya başladı. Babası yaşlıydı, annesi ise küçük kardeşlerine bakıyordu. Ailesine o bakmak zorundaydı.

Mahir Engin 1963 yılında 2 yıl er olarak askerlik yaptı. Askerliği sırasında, Almanya'ya gitmeye karar verdi. Dönüşünde İzmir İş ve İşçi Bulma Kurumu'na kaydını yaptırdı.

"İşçi Bulma Kurumu'ndan bir kağıt geldi. Hollanda'ya gidebilirsiniz yazıyordu, reddettim. Hollanda o zaman pek bilinmiyor, hem de istenmiyordu. Aradan 5-6 hafta geçti. Yine bir mektup geldi. Hollanda'daki bir gemi fabrikası için işçi aranıyor. O gün tesadüfen sanat okulundan bir arkadaşımı gördüm. Bana kurumdan şöyle bir mektup geldi, 'Beraber gitsek olur mu acaba?' diye sordu. Ben, 'Bana da aynısından geldi, ama pek niyetim yok' dedim. Almanca öğrenmek istiyordum. Almanca'yı öğrenir, sonra da Türkiye'ye dönünce bu dili kullanarak, daha iyi bir iş bulabilirim diye düşünüyordum. O zamanlar kimsenin aklında yurt dışına yerleşme fikri yoktu. Arkadaşım, 'Hadi gider bir bakınız' diye ısrar edince, 'tamam' dedim. Beraberce İşçi Bulma Kurumu'na gittik. Gerekli işlemleri yaptık. Wilton Feijenoord Gemi Fabrikası'ndan gelen birisi, bizi imtihana tuttu. Teknik resim üzerine sorular falan sordu. Bizi beğendi. Sonrasında fabrikanın imkanlarını anlattı. Tercüman da hazır bulunuyordu. Biz de şartların uygun olduğunu, çalışmak istediğimizi söyledik. Bir iki hafta geçtikten sonra da Ankara'ya gittik. O zamanlar muayeneler çok sıkıydı. Kulak muayenesi sırasında doktor kulağıma eğilip, hiç bir şey söylemeden 'Ne söylediyimi duydun mu?' diye sordu. 'Ne söylediniz?' diyordum. O da, 'Duymadın mı? Öyleyse kulağınızı temizlemem lazım, o da biraz paraya mal olur' dedi. Parayı vermek zorunda kaldım, yoksa buraya gelemeyecektim."

Hollanda'ya gelmesi için Mahir Engin'i ikna eden arkadaşı, damarlarında şişlik olduğu için muayeneden geçememişti. Artık tek başına gidecekti. O zamanlar maddi durumu bir bavul alacak güçte olmayan Mahir Engin, kendisine tahtadan bir bavul yaptı. Oldukça da güzel olmuştu. 1965 yılında, 19 yeni işçiyi taşıyan küçük uçak, Ankara'dan havalandı Hollanda'ya vardı. Havaalanından bir otobüsle alınmışlar, Brielle'daki bir pansiyona götürülmüşlerdi. Orada sadece bir gece kaldılar. Ertesi günü, Hoogvliet'te rafinerinin yakınındaki baraka bir pansiyona götürüldüler. Değişik uluslardan aşağı yukarı 150 kişi kalıyordu. Pansiyonun sahibi Hans iyi Türkçe konuşuyor, ona yardım eden yaşlı annesine de Türk işçiler, 'mama' diyorlardı.

"Galiba Hollanda'ya cumartesi günü gelmiştik. Pazartesi günü de bizi Wilton'un eğitim merkezine götürdüler. Burada yeniden kaynakçılık öğretmeye başladılar. Oysa ki ben kaynakçılığı iyi biliyordum. Neredeyse hepimiz sanat enstitüsü mezunuyduk. Bizi böyle yetiştirmiş görünce şaşırıldılar. Beni Rotterdam'daki eski fabrikaya gönderdiler. Büyük olan Schiedam'daki fabrikada 6.500 kişi çalışıyordu. Takriben 100 Türk vardı. Eski fabrikada ise tek Türk bendim. Beni orada bir adamın yanına verdiler ve 'Senin ustan bu, bundan sonra her işi birlikte yapacaksınız' dediler. Ustam, Hollandaca öğrenmem konusunda bana çok yardımcı oldu. Sonrasında bir baba oğul kadar yakın olduk birbirimize."

Mahir Engin pansiyonda kalıyordu. Odalar 8 kişilikti, ama o İzmir'de pansiyonda kalırken kalabalık odalarda yaşamaya alışmıştı. Pansiyonun eğlenceli tarafları vardı. Pek çok şeyi pansiyondan arkadaşlarıyla birlikte yapıyordu.

"Pansiyonda yaşıttım pek çok arkadaşım vardı. Hepimiz gençtik. Çok gülüp, eğleniyorduk. O zaman Hollandalı kız arkadaşlarımızla buluşuyor, cafe'lere gidiyorduk. Hollandalılarla ilişkimiz bambaşkaydı. Yabancılar bakış açısı daha bir farklıydı. Her şeyi birlikte yapıyorduk. Bizim yanımıza Hollandalı gençler de geliyor beraber yemeğe çıkıyor, dansa gidiyorduk. Cumartesi pazar günleri bir bayram havasında geçiyordu. O zamanlar rahmetli Kamber Uludağ'ın Hollandaca Türkçe sözlüğü çıkmıştı. Bir çoğumuz, 'Ik wil met u kennis maken' cümlesini buradan öğrenmiştik."

Türkiye'de yaşadığı sıkıntılı yıllardan sonra Hollanda'daki günleri çok güzel geçiyordu, ama ileriye düşünmesi gerekiyordu. Pansiyonda devamlı Türkçe konuşuyorlardı. Böyleyken Hollandacayı iyi öğrenmesi neredeyse imkansızdı. Fabrikadaki ustasına başka bir pansiyona çıkmak istediğini

söyledi. Ustası, Rotterdam'ın güneyinde oturan yaşlı Hollandalı bir çiftin yanında onun için bir oda buldu.

"Ben buraya geldiğimden itibaren, kalmaya karar vermiştim. Çünkü Türkiye'de yaşadığım hayat, hiç kolay değildi. Buradaki gençleri, yaşamı görünce, kendi kendime dedim ki, 'Ben burada yaşamak istiyorum.' Hollanda'ya geldiğim ilk hafta bu karara vardım. Bu yüzden de planlarım hep uzun vadeli oldu."

Mahir Engin 1966 yılının nisan ayında yeni odasına taşındı. Kaldığı evin bir diğer odasında da genç Hollandalı bir çift yaşıyordu. İyi arkadaş oldular. Bu sürede Hollandacasını epeyce ilerletti. Wilton Feijenoord'da çalışmaya devam ediyordu. Bazı hafta sonları da, Vlissingen'daki bir fabrikada ek iş yapmaya başladı. İşe gidecekleri hafta sonları, cuma gecesinden bir otobüs gelip işçileri alıyor, Vlissingen'daki gemi fabrikasına götürüyordu. Cumartesi sabahı erkenden kaynak yapmaya başlıyorlar, hiç uyumadan da pazar akşamına kadar çalışmaya devam ediyorlardı. Uykusuz zor oluyordu ama bir hafta sonu için 250 florin kazanıyorlardı. Türkiye'ye tatile gidecekti ve büyük bir otomobille gitmek istiyordu. 1966 yılında otomobil için gereken 1500 florini bir araya getirdi ve 1959 model, beyaz renkte, 6 silindirlili Opel Kapitän marka ilk otomobilini aldı. Ailesine mektup yazıp, beyaz bir otomobille geleceğini bildirdi.

"Türkiye'ye ilk defa tatile gidiyordum. Opel ilk arabamdı. Büyük bir araba o zamanlar işin show kısmıydı. Almanya'dan geçerken bir de yanıma Alman otostopçu aldım. Akhisar'a kadar beraber gittik. Annemler o zaman Akhisar'ın girişinde bir tarla kiralamış, kendileri tütüncülük yapmaya başlamışlardı. Beyaz arabayla tarla önünde durunca, koşarak bana doğru gelmeye başladılar. Hala o gün gibi gözümün önünde."

Hollandalı çiftin evinde 2 yıl kaldıktan sonra, 1968 yılında Rotterdam'ın kuzeyinde Isaac Hubertstraat'da iki odalı bir eve taşındı. Evi çıkmaz sokak içindeydi ve oturanların birbirleriyle olan ilişkileri çok yakındı. Yeni evine taşındıktan hemen sonra, eşi Els'le tanıştı. Kısa bir süre sonra da evlenme teklif etmeye karar verdi. Yüzükleri aldı, sevgilisini Euromast'a götürdü. Yukarı çıktıklarında da yüzükleri cebinden çıkıp, evlenme teklif etti.

"1971 yılında evlendik. Ben bütün arkadaşlarımı çağırdım. O da bütün arkadaşlarını çağırdı. Tam bir Türk düğünü gibi oldu. Türkiye'den babam geldi. Annem kardeşlerime baktığı için gelememişti. Babam üç ay yanımızda kaldı. Beraber gezdik, çok mutlu oldu. Onlar vefat edene

kadar, her ay paralarını gönderdim. Rahat ettiler. Ben Hollanda'ya geldikten sonra bir daha o eskiden yaşadıkları zorlukları çekmediler."

1972 yılında Schiedam'da Galileïstraat'ta bir konut aldılar. 1977 yılında ilk oğulları Erol, 1979 yılında da ikinci oğulları Denis dünyaya geldi. Wilton Feijenoord'un eski fabrikası kapanmış, Mahir Engin de Schiedam'daki fabrikaya nakil olmuştu. İş yerinin şartları ağırdı. Geminin içi sıcak, tozlu ve dumanlı oluyordu. Kaynakçılık yapmaya devam ediyordu. Ama işinden hiç bir zaman şikayetçi olmadı. Zaman zaman fabrikadakiler ondan tercümanlık yapmasını da istiyorlardı. Schiedam'daki fabrikada çalışmaya başladıktan kısa bir süre sonra, işçi temsilciler kuruluna girmişti. Sendika için çalışmaya başlayınca da fabrikadan dışarı çıkmış, yasal düzenlemelerle ilgili pek çok konuda bilgisi artmıştı. 1970'li yıllar, geldikleri ilk yıllara oranla daha farklıydı. Pek çok Türk işçisi eşini, çocuklarını Türkiye'den Hollanda'ya getiriyordu. 'Ailesini nasıl getirecek, nereden ve nasıl ev tutacak, çocuğunu hangi okula verecek, onların sağlık sorunları olunca nereye gidecek?' gibi pek çok soru ve bunlara ilişkin sorunlar çıkmaya başlamıştı. Örneğin kiralık ev bulamayan pek çok işçi, ailesini getirebilmek için ev satın almıştı. Üretimde otomasyona geçiş ve ekonomik nedenlerden dolayı işten ilk çıkarılanlar, kırsal kesimden gelen işçiler oldu. İşsiz kalanlar ev paralarını ödeyemedi. 1976 yılında Schiedam Kermes'inde bir Türk'le bir Hollandalı arasında kavga çıkmıştı. Türk kavga sırasında Hollandalıyı bıçaklayarak öldürdü. Olay şehirde büyük bir kargaşa ve huzursuzluğa yol açtı.

"Ben bu olaya şahit olmadım. Ama etkisi çok açıktı. Hem ekonomideki kötüye gidişin hem de bu olayın sonucunda, ilişkiler değişti. Bazı Hollandalıların bize karşı tavırları farklılaştı. Bu dönemde Türk işçilerinin sorunları da çok çeşitlenmişti. Pek çok vatandaşı gelip bana bilgi danışıyor, yardım istiyordu. 1979 yılında artık daha başka bir işe bakmanın iyi olacağını düşündüm. Rijnmond Yabancı İşçiler Vakfı (Stichting Buitelandse Werknemers Rijnmond), sosyal hizmetler görevlisi arıyordu. Bu iş için başvuruda bulundum. Diploma gerekiyordu. Dediler ki, 'Eğer sosyal akademi düzeyinde olduğunu gösterir bir mektup getirebiliyorsan seni işe alırsın.' Zaten ben sendika için çalışıyordum. Johan Stekelenburg de FNV'nin Rotterdam bölgesinin başındaydı. O benim için bir mektup yazdı ve bu mektup sayesinde ben işe alındım."

Mahir Engin, sosyal hizmetler görevlisi olarak işe başladı. Rotterdam'daki büyük postane binasında Türklere yönelik olarak konuşma saatleri düzenliyordu. Aynı zamanda Sosyal akademide okumaya başladı.

"Sınıftaki tek Türk bendim. O zamana kadar hiç Hollandaca kursuna gitmemiş olmanın büyük zorluğunu çektim. İlk geldiğim yıllarda sadece ticari amaçlı birkaç kurs vardı. Hem pahalı hem de saatleri, fabrikadaki iş saatlerine uygun değildi. 4 yıl akademiye devam edip, diplomamı aldım. Artık iş yeri için sorunum kalmamıştı. Daha sonra da 'Agogische Opleiding' denilen yüksek okula devam ederek diplomamı aldım."

Politikaya karşı her zaman ilgisi olmuştu. Ama yabancılara seçme ve seçilme hakkı tanınmadığı için aktif olarak politikaya katılması mümkün değildi. 1984 yılında PvdA'ya üye olup, toplantılarına katılmaya başladı. 1986 yılında yabancılara seçme ve seçilme hakkı tanındığında da seçimlere katıldı. PvdA adına, Schiedam Belediye Meclisi'ne giren ilk yabancı unvanını kazandı.

"Çok sevindim, gurur duydum. Belediye yönetimine seçilmek çok özel bir durumdu. Radyoların, gazetelerin, televizyonların gözleri bize yönelikti. Acaba bu insanlar nasıl çalışacak, isteneni verebilecekler mi? gibi sorular vardı. İlk günler çok stresliydim. İşimi en iyi şekilde yapabilmek için gece gündüz çalışmaya başladım. Yabancı meclis üyesi olmak, her zaman zordur. Hollanda kanunları bir de kendi vatandaşlarının beklentileri var. Bunun bir ortasını bulmaya, köprü görevi yapmaya çalışıyorsun."

Mahir Engin, Türkiye'den kendi yaptığı tahta bavulla yola çıkmış, Hollanda'da belediye meclisine giren ilk yabancı meclis üyelerinden biri olma unvanını kazanana kadar da uzun ve zorlu bir yol kat etmişti. O da gurbetlik çektik. Memleketini, ailesini, sevdiklerini özledi. Onun için en büyük mutluluklardan birisi ise, Türkiye'deki annesinin, babasının, kardeşlerinin bir daha o zorlu, çileli eski günleri yaşamamaları oldu.

Seyhan Turan, Lerares in den vreemde

Seyhan Turan werd in 1949 in Izmir geboren. Zij was het tweede kind uit een middenstandsgesin met vier kinderen. Toen ze nog op de lagere school zat wist ze al dat zij lerares wilde worden. Ze is nooit van mening veranderd. Zij voltooide haar opleiding op het Meisjeslyceum van Izmir en in 1965 slaagde zij voor het toelatingsexamen van het Pedagogisch Instituut van Buca. Zij maakte de school, waar indertijd zeshonderd meisjes studeer-

Seyhan Turan (links) in Izmir, op de trappen van het Lyceum voor Meisjes.

den, met een studiebeurs af. Ze zou het beroep waarvan ze droomde kunnen gaan uitoefenen. Net als de andere kandidaten voor het leraarschap ging zij naar Ankara en deed mee aan een loting voor de bepaling van haar standplaats als lerares. Haar lot viel op de gemeente Sultandağı in de provincie Afyon. Zo begonnen haar eerste jaren in den vreemde. Ze ging op kamers en op haar negenetiende ging zij aan de slag als lerares in Exacte en Natuurwetenschappen.

Seyhan Turan als ongeveer twintigjarige.

Seyhan Turan als lerares in Turkije (de kinderen om haar heen dragen een Turks schooluniform).

In 1969 besloot zij van de ene op de andere dag te trouwen. Haar man, Hasip Turan, was ook leraar. Ondanks zijn liefde voor het vak had Hasip nooit gedacht dat mogelijk zou zijn om met het salaris van een leraar te gaan rondreizen in Europa. In 1965 had hij daarom ontslag genomen en was als gastarbeider bij Wilton-Feijenoord in Schiedam terechtgekomen. Toen hij vanuit Nederland op vakantie kwam in Turkije vroeg hij zijn jongere zus Rüksan naar Seyhan, een vriendin van haar. Hasip had haar jaren eerder een keer gezien en had bedacht dat hij met haar wilde trouwen. Hun huwelijk werd gesloten en Hasip vertrok naar Nederland. Hij zou er een huis huren en daarna zijn vrouw naar Nederland brengen. Hasip en Seyhan schreven elkaar elke dag en vertelden elkaar wat zij allemaal gedaan en beleefd hadden. Seyhans ouders zeiden: "Seyhan, de mensen die vertrokken zijn komen gewoon niet terug. Wacht nog een tijdje en laat je man naar Turkije terugkomen." Maar Seyhan wilde naar Nederland. Zij zou met haar man iets van Europa zien en een jaar later terugkeren als ze geld gespaard hadden. Zo was het plan.

Om te kunnen gaan wachtte zij totdat haar echtgenoot een huis had gevonden. De huizen die de fabriek waar Hasip voorstelde, wees hij af omdat het hele oude panden waren. Hij wilde niet dat zijn echtgenote in een slechter huis zou komen dan het huis waar zij in Turkije woonde. Hij had een verzoek ingediend voor een van de flatwoningen in Vlaardingen-Oost, die

bestemd waren voor werknemers van Wilton-Feijenoord. Het werd niet gehonoreerd. Als laatste redmiddel schreef hij de directeur van Wilton-Feijenoord een brief waarin hij de situatie uitlegde. Dat hielp. Vlak daarna kon hij een driekamerwoning huren op de eerste etage van de Van Hoornbeekstraat 19. Zij werden de eerste Turkse familie in de wijk.

In september 1970 trouwden ze en vertrokken ze per auto naar Nederland. Seyhan kwam toen pas echt in den vreemde terecht.

"Nederland was in mijn ogen een totaal andere wereld. Wij kenden Nederland alleen maar uit schoolboeken. Wij konden ons er nog geen voorstelling van maken. Omdat ik veel Amerikaanse films had gezien dacht ik altijd dat het een kleurrijke plaats zou zijn, zoals Los Angeles. Toen wij met de auto Arnhem inreden, keek ik om me heen en zag dat het er helemaal niet op leek. Wij waren gewend onze gordijnen te sluiten, als de avond viel. Maar het eerste dat mij opviel, waren de open gordijnen. Stomverbaasd keek ik naar die huisjes met hun open gordijnen."

Na deze eerste verwondering volgden de huizen en straten die allemaal zoveel op elkaar leken. Haar man legde de weg uit van hun huis naar de winkels in de buurt en ging de eerste keer mee. Maar het leek overal zo op elkaar, dat zij elke keer bang was de weg kwijt te raken. Daarom had ze altijd een briefje bij zich waarop haar adres stond.

"Omdat ik geen Nederlands sprak, kon ik misschien wel praten en horen, maar was ik in feite doofstom."

In de tweede maand na haar aankomst in Nederland begon zij aan de cursus Nederlands bij de Volksuniversiteit in Rotterdam. Al hun burens waren Nederlanders. Zij hielpen Seyhan bij het leren van de taal. Zonodig namen zij pen en papier en legden dingen uit door ze te tekenen. Natuurlijk beperkte het niet kunnen beheersen van een taal zich niet alleen tot het niet kunnen spreken. Vol ongeduld keek ze uit naar de zondag, als er een Turks programma op de radio werd uitgezonden. Alleen zo kon zij erachter komen wat er in Nederland allemaal speelde en daarnaast naar Turkse verzoekplaatjes luisteren. Op andere dagen stonden radiozenders aan die in het Nederlands uitzonden. Nog voordat zij de taal onder de knie had, had zij de liedjes van Vader Abraham uit haar hoofd geleerd en zong ze ze tijdens het huishouden. Het nieuws uit Turkije las ze in de krant Cumhuriyet (Republiek), waarop zij geabonneerd waren. Zij was in verwachting van hun eerste kind Gediz. De eerste maanden in Nederland waren zo erg zwaar.

"Je bent zwanger, en je komt net uit Turkije. Je moest eens weten hoeveel trek ik had in tulum (soort parmezaanse kaas uit Izmir) en simit (hartige ronde krakeling met sesamzaadjes). Ik besloot zelf maar simit te maken. Overal waar we kwamen, zochten we naar rijsmiddel. Maar we konden niemand duidelijk maken wat we wilden. Toen had je natuurlijk ook nog geen woordenboeken. Ik probeerde het zonder carbonaat te bakken. Maar het werd keihard, gewoon niet te eten. Ik zou een moord begaan, als er geen tulumkaas op tafel kwam. Wij hadden gehoord dat er een nieuwe groep Turken terug was van vakantie. Het was een beetje ongepast om het te vragen, maar Hasip vroeg hen: "Mijn vrouw hunkert ergens naar, omdat ze zwanger is. Als jullie tulumkaas hebben, zou ik daar graag wat van willen hebben". De volgende dag was er tulumkaas. Hasip kwam om drie uur 's nachts van zijn werk terug. Ik lag al te slapen, de geur van de tulumkaas drong mijn neus binnen. Ik dacht bij mezelf "Dat droom ik waarschijnlijk". Ik sperde mijn ogen open en daar stond Hasip bij mij met, jawel, tulumkaas!"

Er waren al twee jaar voorbij sinds zij naar Nederland was gekomen. Sindsdien was zij niet meer in Turkije geweest. Zij schreef over en weer brieven met haar familie en omdat zij thuis geen telefoon hadden, belde zij haar familie in Izmir vanuit een telefooncél. Dat was niet gemakkelijk. In Nederland moesten zij alles opnieuw vanuit het niets weer opbouwen.

"Alleen Hasip werkte. Hij had een salaris f 900,-. Hij had schulden gemaakt voor de bruiloft. Elke maand werd er f 150,- op zijn salaris gekort. Terwijl de maandelijkse huur voor de huizen die doorgaans aan buitenlanders werden toegewezen niet meer dan f 40,- tot f 50,- was, betaalden wij f 121,- aan huur. Toen Gediz werd geboren had ik nog steeds geen werk. Zoals de andere Turken hier wilden ook wij zo snel mogelijk terugkeren. Wij dachten dat dat met een kind niet zou kunnen. Een maand nadat Gediz één jaar was geworden, brachten wij haar bij mijn moeder in Turkije. Dat was uiteraard erg moeilijk, het is niet te beschrijven hoeveel pijn dat met zich meebracht. Het gebeurde uit een soort onwetendheid; het werd indertijd behoorlijk vaak gedaan. Maar sommige dingen weet je niet beter als je ze niet eerder meegemaakt hebt. We dachten bij onszelf dat we het wel een jaar zonder haar zouden uithouden. Op de terugreis naar Nederland begon ons geweten al te knagen. Met de tranen in onze ogen kwamen we weer hier en na acht maanden ging ik onze dochter weer ophalen."

Nadat ze haar dochter naar Turkije had gebracht begon Seyhan Turan naar

werk te zoeken. Zij kon aardig met een naaimachine overweg en naaide kleren voor haarzelf. Zij solliciteerde bij een aantal confectieateliers, maar werd niet aangenomen als ze vertelde dat zij lerares was. Hasip begon in 1969 te ijveren voor het geven van lessen Turks aan Turkse kinderen die in het kader van de familiehereniging naar Nederland waren gekomen. Dat viel niet mee. Aanvankelijk werd er door niemand positief tegenaan gekeken. Maar de problemen die zich vervolgens voordeden, bewezen dat hij zich er niet voor niets voor had ingespannen. In 1972 besloot de Stichting voor Hulp aan Buitenlandse Werknemers met lessen Turks te beginnen. Dankzij de inspanningen van haar man kreeg Seyhan de mogelijkheid een baan te vinden in haar eigen beroep.

Het omschakelingsproces dat Turkse kinderen die in een nieuw land aan school begonnen moesten doormaken, werd zo vergemakkelijkt. Seyhan zou op de woensdagen op de Theo Thijssenschool in Vlaardingen Turkse les geven. De school stelde alle Turkse ouders op de hoogte van de eerste les die in oktober van start zou gaan. Er kwamen in totaal 86 Turkse leerlingen opdagen. De kinderen werden in de klas gezet. Toen Seyhan de klas binnenliep, stonden alle leerlingen meteen voor haar op. De aanwezige Nederlanders waren stomverbaasd. Seyhan legde uit dat de leerlingen in Turkije altijd opstaan als de leerkracht binnenloopt. De leerlingen hadden ondanks hun verblijf in Nederland deze gewoonte niet afgeleerd. Zij zei daarna tegen haar leerlingen dat zij niet meer hoefden op te staan.

"Ik was echt zo blij weer voor de klas te staan. Ik vergat gewoon dat ik in Nederland was. Het was alsof ik in Turkije les gaf. De leerlingen

Het gezin Turan in de jaren zeventig.

begrepen me en ze hadden hetzelfde meegemaakt als ik. En ik begreep dus alles wat zij hadden meegemaakt. Ik had blijkbaar dezelfde dingen beleefd. In de Nederlandse klas vragen de leraren gewoonlijk aan de kinderen: "Wat heb jij het afgelopen weekend allemaal beleefd?" Toen een meisje vertelde dat zij op een henna-avond was geweest en dat er henna op haar handen was gesmeerd, begrepen de klasgenootjes daar niets van. Maar in mijn klas kon zij al haar belevenissen kwijt. "Er is iemand die ons kent en begrijpt". Die gedachte stelde de kinderen erg gerust."

De jaren zeventig waren de jaren van de gezinshereniging. Er ontstond een grote vraag naar leraren Turks. Ook haar man Hasip had in 1972 ontslag genomen bij de fabriek en was weer voor de klas gaan staan. Op de scholen waar zij les gaven kwamen de Turkse ouders bijeen en richtten oudercommissies op. Het schoolmateriaal kwam uit Turkije en de oudercommissie zorgde voor vergoeding daarvan.

In 1975 raakte Seyhan in verwachting van hun tweede kind, Murat. Omdat hun huis te klein werd, gingen ze op zoek gegaan naar een nieuw huis. Tenslotte vonden zij een eengezinswoning in Rozenburg. Mensen in de wijk waren erachter gekomen dat er een Turks gezin zou komen wonen. Zij hadden handtekeningen onder de buurtbewoners ingezameld en een brief naar de gemeente gestuurd waarin stond dat zij geen buitenlanders wensten. Toch verhuisden ze. Gediz ging naar de kleuterschool en hun Nederlandse buurvrouw paste op hun zoon Murat. Seyhan gaf vier dagen per week les op verschillende scholen. Op de middelbare scholen werden de Schakelklassen in het leven geroepen. Alle net uit het buitenland gekomen leerlingen werden in deze klassen opgenomen. De leerlingen met een Turkse achtergrond zaten zowel in een Nederlandstalige klas als in een Schakelklas. Daar kregen zij de dingen die zij in de Nederlandstalige les te horen hadden gekregen, nog eens in het Turks voorgeschoteld.

Seyhan Turan werkte tot 1975 voor de Stichting voor Hulp aan Buitenlandse Werknemers. In december van datzelfde jaar werd zij door de gemeente Schiedam officieel aangesteld als basisschoolleerares. In september 1978 verhuisden zij naar een flatwoning met vier kamers op het Jacques Urlusplein in Schiedam. Seyhan werkte op drie lagere scholen. Er was een constante instroom van nieuwe Turkse leerlingen. Het bleef niet meer bij lessen Turks. De Nederlandse leraren begonnen het ook moeilijk te krijgen. Welk niveau hadden de kinderen en in welke klassen moesten ze opgenomen worden? Dat kon alleen met behulp van de Turkse leerkracht bepaald worden.

"Omdat Turkse gezinnen steeds in dezelfde wijken terecht kwamen, was op de scholen daar de dichtheid Turkse leerlingen erg toegenomen. Ik hielp bij het bepalen van het niveau van de nieuwe leerlingen voor het Nederlandse schoolsysteem. Sommige kinderen waren in de lessen Turks heel goed, maar erg zwak bij hun eigen leraar. Natuurlijk kwam dat niet omdat het kind lui was. Het beheerste het Nederlands gewoon niet goed genoeg. Omdat de testen in het Nederlands werden afgenomen, kwamen er bij de kinderen erg lage intelligentieniveaus naar voren. Hoe konden zij de vragen beantwoorden? Wij zijn begonnen ook maar de testen in het Turks af te nemen. Zo bleek dat het niet om intelligentie, maar om taalproblemen ging."

Degenen die het in die tijd het zwaarst hadden, waren de moeders. De mannen waren op hun werk, de kinderen op school, maar de vrouwen zaten in hun eentje thuis. Het Nederlands was ook hún probleem. Voor veel dingen hadden ze het lef niet. Seyhan wist nog wel dat zij deze problemen ook had meegemaakt. Als er Turkse vrouwen met gezondheidsklachten waren, dan ging zij buiten de lesuren vrijwillig met hen mee naar ziekenhuizen of kli-

Seyhan Turan voor de klas, jaren tachtig.

niken en tolkte. Zij organiseerde ook alfabetiseringscursussen voor de Turkse vrouwen.

"Ik kwam op goede voet te staan met de families. Zij deelden zelfs de kleinste problemen met mij. De moeders spraken geen Nederlands. Omdat zij zich daarvoor schaamden, ontstond er steeds een kloof tussen de school en het gezin. Om deze kloof te dichten, organiseerde ik op de scholen waar ik werkte 's ochtends koffiekransjes om de moe-

ders bij de school te betrekken. Soms werden er ook Nederlandse moeders uitgenodigd. Zo zorgden wij ervoor dat zij elkaar leerden kennen. Ik nodigde mensen uit die deskundig waren in het voorlichten van Turkse moeders. Sommige gewoontes kun je echter niet van de ene op de andere dag afleren. In Turkije gaan de leerkrachten in kostuum of mantelpak naar hun werk. Ik ging hier ook altijd in mantelpak naar school. Mijn collega's keken me aan en vroegen: "Seyhan, wat zie je er netjes uit, heb je een verjaardagsfeestje of is het soms een feestdag". Het heeft jaren geduurd voor die Turkse gewoonte eruit was. Pas na vijftien jaar ging ik met een broek aan naar school. Dit soort dingen golden natuurlijk ook voor de andere Turkse moeders.

Seyhan werd in 1980 op de Thomas More PABO in Rotterdam toegelaten voor een opleidingsprogramma voor allochtone leraren. In 1982 haalde zij haar diploma.

De eerste jaren waren Seyhan en Hasip nog van plan terug te keren naar Turkije. Toen alleen Hasip werkte, konden zij maar net rondkomen van zijn salaris. Daarna werkten ze allebei weer met veel plezier als leraar. Ze zeiden tegen elkaar: "Laat Gediz eerst haar lagere school afmaken." Daarna kwam hun zoon Murat ter wereld. Zoals zij voor hun komst naar Nederland hadden gepland, gingen zij veel op pad en op vakantie. Het lukte niet om het geplande geld te sparen. Ze zeiden tegen elkaar:

"Ons leven gaat voorbij terwijl wij in Nederland wonen. Laten wij, met de droom ooit terug te keren naar Turkije in ons achterhoofd, ons leven leiden door van elke dag het beste te maken. Laten we niet leven alsof we door de zure appel moeten bijten, door onze kinderen en onszelf van alles te onthouden."

Seyhan Turan voor de klas, omstreeks 1998 (op de achtergrond hangt een poster t.g.v. 75 jaar Republiek Turkije, in 1998); verder op de achtergrond "boom roos vis vuur" in het Turks; een kaart van de "Turkse wereld"; een poster ter ere van "mijn leraar".

Seyhan Turan, Gurbette bir öğretmen

Seyhan Turan 1949 yılında İzmir'de doğdu. Orta halli esnaf bir ailenin, dört çocuğundan ikinci olanıydı. İlkokuldayken, "Büyüyünce ne olacaksınız?" diye soranlara, "Öğretmen olacağım" diyordu. Hiç değiştirmedik kararını. Lise eğitimini İzmir Kız Lisesi'nde tamamladı. 1965 yılında Eğitim Enstitüsü sınavını kazanarak, Buca Eğitim Enstitüsü'nde okumaya başladı. 600 kız öğrencinin bulunduğu okulu, burslu olarak bitirdi. Artık, hayalini kurduğu mesleği yapacaktı. Diğer yeni öğretmen adayları gibi Ankara'ya gidip, öğretmenlik yapacağı yeri belirlemek için kuraya katıldı. Afyon'un Sultandağı nahiyesini çekmişti. Böylece ilk gurbetlik yılları başladı. Hemen gidip kendisine bir oda kiraladı ve 19 yaşında, Fen ve Tabiat Bilgisi öğretmenini olarak görevine başladı.

1969 yılında, ani bir kararla evlendi. Eşi Hasip Turan da öğretmendi. Ancak o, öğretmen maaşıyla Avrupa'yı gezip görmesinin hiç bir zaman mümkün olamayacağını düşünmüş, 1965 yılında işinden istifa ederek, işçi olarak Wilton-Feijenoord'ta çalışmaya başlamıştı. Hollanda'dan Türkiye'ye tatile geldiğinde de kız kardeşi Rüksan'a, yıllar önce bir defa yanında gördüğü Seyhan adlı kız arkadaşını sormuş ve onunla evlenmek istediğini anlatmıştı. Nikahları kırıldı ve Hasip Turan, yeniden Hollanda'ya döndü. Bir ev kiralayacak sonra da eşi Seyhan Turan'ı getirecekti. Her gün birbirlerine mektup yazıyor, neler yaptıklarını anlatıyorlardı. Aile büyükleri, "Seyhan, giden dönmüyor. Bekle, eşin Türkiye'ye dönsün" diyordu. Ama o da Hollanda'ya gitmek istiyordu. Eşiyle beraber Avrupa'yı gezip görecektir, sonrasında da biraz para biriktirerek geri döneceklerdi. Niyet, böyleydi.

Gitmek için eşinin ev bulmasını bekliyordu. Hasip Turan çalıştığı fabrikanın önerdiği evleri çok eski yapılar olduğu için kabul etmemişti. Eşinin Türkiye'de yaşadığı evden daha kötü bir eve gelmesini istemiyordu. Wilton-Feijenoord'un Vlaardingen-Oost'da bulunan işçi konutlarından bir apartman dairesi talep etmiş, ancak bu talep kabul edilmemişti. Bunun üzerine son çare olarak Wilton-Feijenoord'un sahibine bir mektup yazıp, durumunu anlattı. Böylece kendisine önerilen eski evlere göre daha iyi durumda olan Hoornbeekstraat 1. kat 19 numaradaki 3 odalı evi kiralamayı başardı. Mahalleye taşınan ilk Türk aile onlar olacaktı.

1970 yılının eylül ayında düğünlerini yapıp, otomobille Hollanda'ya doğru yola çıktılar. Asıl gurbet Seyhan Turan için yeni başlıyordu:

"Hollanda bambaşka bir dünyaydı benim gözümde. Biz sadece kitaplarda okuduğumuz Hollanda'yı biliyorduk. Hollanda nasıl bir ülke, hayal dahi edemiyorduk. Amerikan filmlerini çok gördüğümüzden olsa gerek, Los Angeles gibi renkli bir yer bekliyordum. Arabayla Arnhem'den girince bir baktım, oralara hiç benzemiyor. Akşam olunca biz perdelerimizi kapatırdık. İlk dikkatimi çeken, açık perdeler oldu. Hayretler içinde bu küçük, perdeleri açık evlere baktım."

Seyhan Turan'ın bu ilk yaşadığı şaşkınlığı, birbirine benzeyen evler ve sokaklar takip etti. Eşi, evi ve çevresindeki alış veriş yerlerini tarif etmiş, göstermişti. Ama her yer öylesine birbirine benziyordu ki, her seferinde evinin yolunu kaybetmekten endişeleniyordu. Ev adresini yazdığı kağıt her zaman yanındaydı.

"Hollandacayı bilmediğim için, konuşabiliyordum ama dilsizdim, duyuyordum ama sağırdım."

Hollanda'ya gelişinin ikinci ayında Rotterdam Halk Üniversitesi'nde Hollandaca kurslarına başladı. Bütün komşuları Hollandalıydı. Onlar da Seyhan Turan'a dili öğrenmesi için yardım ediyor, gerekirse ellerine kalem kağıt alıp resim çizerek birbirleriyle anlaşıyorlardı. Tabii bir dili bilmemek sadece konuşup, sohbet edememek değildi. Radyoda Türkçe yayının yapıldığı pazar günlerini ipe çekiyordu. Ancak böylece Hollanda'da olup biteni öğrenebiliyor, istek Türkçe parçaları dinliyordu. Diğer günler ise, Hollandaca yayın yapan radyo kanalları açıktı. Daha Hollandacayı öğrenmeden önce radyodan Vader Abraham'ın şarkılarını ezberlemiş, evde iş yaparken söylemeye başlamıştı. Türkiye'den haberleri ise abone oldukları Cumhuriyet Gazetes'i'nden takip ediyordu. İlk çocukları Gediz'e hamileydi. Bu ilk ayları onun için biraz daha zorlaştırdı.

"Hamilesin, Türkiye'den yeni gelmişsin. Camım nasıl tulum peyniri ve simit istiyor. Kendim simit yapmaya karar verdim. Gittik her yerde kabartma tozu arıyoruz. Kimseye ne istediğimizi anlatamadık. O zamanlar sözlükte yok tabii. Ben de karbonatsız yapmayı denedim. Katur kutur bir şey oldu, yenmiyor. Tulum peyniri gelmezse öleceğim. Yeni bir grup izinden gelmiş. Onlara söylenecek bir şey değil ama Hasip, 'Benim hanım aşeriyor. Eğer tulum peyniriniz varsa, verirsiniz' demiş. Ertesi gün, tulum peyniri gelmiş. Hasip gece saat 3'te dönüyordu işten. Ben uyuyorum. Tulum peyniri kokusu geliyor burnuma. 'Herhalde rüyama girdi artık' dedim. Bir gözümü açtım Hasip, tulum peyniriyle yanımda."

Hollanda'ya geleli 2 yıl olmuştu. Bu sürede hiç Türkiye'ye gitmedi. Ailesiyle mektuplaşıyor, evlerinde telefonları olmadığı için de İzmir'deki ailesini telefon kulübesinden arıyordu. Kolay değildi. Hollanda'da her şeye yeni baştan, sıfırdan başlamışlardı.

"Bir tek Hasip çalışıyordu. 900 florindi maaşı. Düğün için borç almış, her ay 150 florin kesiliyordu. O zamanlar çoğunlukla yabancılara verilen evlerin aylık kiralrı 40-50 florini geçmezken, biz 121 florin kira ödüyorduk. Her şeyimizi yeni aldık. Gediz doğduğunda, benim hala işim yoktu. Diğerleri gibi, biz de biran önce geri dönmeyi istiyorduk. Çocukla bunun olamayacağını düşündük. 13 aylıkken Gediz'i anneme bıraktık. Tabii çok zor, o kadar büyük acı ki. Bir yerde cahillikti ve bunu pek çok kişi yaptı. Bazı şeyler yaşanmadan öğrenilmiyor. 'Bir yıl dayanacağız' dedik, ama daha dönüş yolunda pişmanlığımız başladı. Ağlayarak geldik buraya ve 8 ay sonra gidip kızımızı aldım."

Seyhan Turan kızını Türkiye'ye bıraktıktan sonra iş aramaya başlamıştı. Dikiş dikmeyi biliyordu. Kendisine de elbiseler dikerdi. Bir kaç konfeksiyon atölyesine başvurdu, ama öğretmen olduğunu söylediğinde işe kabul edilmedi. Hasip Turan, 1969 yılındayken aile birleşimi ile Hollanda'ya gelen Türk çocuklarına, Türkçe derslerin verilmesi için girişimlere başlamıştı. Zorlu bir çabaydı. Önceleri kimse sıcak bakmadı. Ancak daha sonra yaşanan sorunlar, çabasının haklılığını ortaya çıkardı. 1972 yılında Yabancı İşçilere Yardım Derneği, Türkçe derslerin başlatılmasına karar verdi. Eşinin çabalarıyla Seyhan Turan sevdiği meslekte iş olanağı bulmuş, hem de yeni bir ülkede okula başlayan Türk çocuklarının Hollanda eğitim sistemine uyum süreçleri biraz olsun kolaylaşmıştı. Seyhan Turan, Vlaardingen'deki Theo Thijssenschool'da çarşamba günleri Türkçe dersi verecekti. Okul, bütün Türk velilerine ekim ayında başlayacak ilk dersin duyurusunu yaptı. 86 Türk öğrenci gelmişti. Çocuklar sınıfa yerleştirildi. Seyhan Turan sınıfa girdiğinde, öğrencilerin hepsi birden ayağa kalktı. Seyhan Turan'ın yanındaki Hollandalıları şaşırmışlardı. Türkiye'de öğrencilerin öğretmen girdiğinde ayağa kalktıklarını açıkladı. Öğrenciler Hollanda'ya geldikleri halde bu adeti unutmamıştı. Seyhan Turan daha sonra onlara artık kalkmalarına gerek olmadığını anlattı.

"Gerçekten sınıfa girdiğimde o kadar mutlu oldum ki, Hollanda'da olduğumu unuttum. Sanki Türkiye'de ders veriyormuş gibiydim. Onlar beni anlıyor, anlattıklarımı yaşamışlar. Onların anlattıklarını ben anlıyorum, ben de aynı şeyleri yaşamışım. Hollanda sınıfında, 'Hafta sonu ne yaptınız?' diye soruyorlar. Çocuk kına gecesine gittiğini, eline

kına koyduğunu anlattığında sınıf arkadaşları O'nu anlamıyor. Ama benim sınıfta yaşadığı her şeyi anlatabiliyordu. Bizi anlayan, tamyan birisi var. Bu çocukları çok rahatlatmış."

1970'li yıllar aile birleşimi yıllarıydı. O dönemde Türk öğretmenlere büyük bir ilgi oldu. Eşi Hasip Turan da 1972 yılında fabrikadan ayrılmış yine öğretmenliğe dönmüştü. Ders verecekleri okullarda hemen Türk velileri topluyor, okul aile birlikleri kuruyorlardı. Ders gereçleri Türkiye'den geliyor, aile birliği de masrafları karşılıyordu. 1975 yılında ikinci çocuğu Murat'a hamileydi. Evleri küçük olduğu için yeni bir ev arayışına girdiler. En sonunda Rozenburg'ta müstakil bir ev buldular. Ancak mahalledekiler bir Türk ailesinin taşınacağını öğrenmiş, aralarında imza toplayıp, yabancı istemediklerine dair bir mektubu Belediye'ye göndermişlerdi. Mahalleye taşındılar. Gediz anaokuluna gidiyor, oğulları Murat'a da Hollandalı komşuları bakıyordu. Seyhan Turan, haftada dört gün değişik okullarda ders veriyordu. Ortaokullarda 'Schakelklas' sınıfları açılmıştı. Yeni gelen öğrencilerin hepsi bu sınıflara alınıyor, Türk öğrenciler hem Hollandaca sınıfları takip ediyor, hem de bu sınıflarda Hollandaca derste dinlediklerini, bir defa da Türkçe olarak öğreniyorlardı.

Seyhan Turan 1975 yılına kadar Yabancı İşçilere Yardım Derneği için çalışmış, aynı yılın Aralık ayında da resmen ilkokullar öğretmeni olarak Schiedam belediyesi tarafından işe alınmıştı. 1978 yılının eylül ayında da Schiedam'da Jacques Urlusplein'de dört odalı bir apartman dairesine taşındılar. 3 ilkokulda birden çalışıyordu. Devamlı yeni Türk çocukları geliyordu. Artık sadece Türkçe dersleri vermiyorlardı. Hollandalı öğretmenler de zorluk çekiyordu. Çocuklar hangi seviyede, hangi sınıfa alacaklardı? Bunu ancak bir Türk öğretmenin yardımıyla yapabilirlerdi.

"Türk aileler hep aynı mahallelere verildiği için özellikle bazı okullarda Türk öğrencilerin yoğunluğu çok artmıştı. Öğrencilerin seviye denkliğinin tespitine yardım ediyordum. Çocuk Türkçe derslerinde çok iyi, ama sınıfında çok kötü. Tabii bu çocuğun tembelliğinden değil, Hollandacayı iyi bilmemesinden kaynaklanıyor. Testler Hollandaca yapıldığı için çocukların zeka seviyesi çok düşük çıkıyordu. Sorulara cevap veremiyor ki. Testleri bir de Türkçe olarak yapmaya başladık. Böylece zeka değil, dil problemleri olduğu ortaya çıktı."

Bu dönemde en büyük zorluğu çekenler, annelerdi. Erkekler işte, çocuklar okulda, kadınlar ise evde yalnızdı. Onların da sorunu Hollandacaydı. Pek çok şeye cesaret edemiyorlardı. Seyhan Turan da bu sorunları yaşamıştı, biliyordu. Ders saatleri dışında Türk kadınlarının sağlık sorunları olduğunda

gönüllü olarak onlarla beraber hastanelere, sağlık kuruluşlarına gidiyor, ücretsiz tercümanlık yapıyordu. Türk kadınları için "okuma – yazma" kursları da düzenliyordu.

"Ailelerle ilişkilerim çok iyi oldu. En küçük sorunlarını benimle paylaştılar. Anne Hollandaca bilmiyordu. Çekindikleri için, okul ve aile arasında mesafe oluşuyordu. Bunu kaldırmak, anneleri okula çekmek için çalıştığım okullarda kahve sabahları düzenliyordum. Bazen Hollandalı anneleri de çağırıyor, böylece birbirleriyle tanışmalarını sağlıyorduk. Türk anneleri bilgilendirmeye yönelik olarak uzman kişileri davet ediyordum. Bazı alışkanlıklarını birden bire değiştiremiyorlardı. Mesela Türkiye'de öğretmenler takım elbiseyle işe giderler. Ben burada da takım elbiseyle okula gidiyordum. İş arkadaşlarım bana bakıyor, 'Seyhan, çok özel giyinmişsin, doğum günün mü var? Bayramınız mı var?' diye soruyorlardı. Ama o Türkiye'nin etkisini çıkarabilmek için yıllar geçti. Tam 15 sene sonra okula pantolonla gitmeye başladım. Tabii bu pek çok konuda diğer Türk anneleri için de geçerliydi."

Seyhan Turan 1980 yılında Rotterdam "Thomas More" Pedagoji akademisinde yabancı öğretmenler için açılan eğitim programını kazandı. 1982 yılında diplomasını aldı.

İlk yıllarda hep geri dönmeyi planladılar. Hasip Turan tek başına çalışırken, ancak kazandıkları parayla geçimlerini sağlıyorlardı. Bu arada ikisi de sevdikleri meslek olan öğretmenliğe döndü. Önce, "Gediz ilkokulu bitirsin" dediler. Sonra oğulları Murat doğdu. Hollanda'ya gelirken planladıkları gibi geziyor, tatillere gidiyor, para da biriktiremiyorlardı. Dediler ki:

"Hollanda'da yaşadığımız günler de bizim hayatımızdan geçiyor. Günün birinde Türkiye'ye döneceğimizi düşünüyüp, maddi sıkıntılara katlanarak, birçok şeyden kendimizi ve çocuklarımızı mahrum edeceğimize, her günümüzün değerini bilerek yaşayalım."

Wat is beter, vertrekken of achterblijven?

Adile Asa werd in 1935 geboren in het dorp Kisas in de provincie Şanlıurfa. Zij kwam uit een boerengezin met zes kinderen. Al voordat ze het complete alfabet had geleerd, haalde vader haar van school. In 1954 trouwde zij met Ali Asa. Haar echtgenoot kwam uit hetzelfde dorp als zij. Nadat zij getrouwd was, ging zij bij haar schoonfamilie wonen, een stukje verderop. Haar man was net als haar vader boer. Op hun velden van tien tot twintig are groot zaaiden zij tarwe en linzen. Daarna was het wachten op regen.

Adile Asa in het veld.

Zonder regen zou de oogst van de gewassen mislukken. Dan zouden ze de rest van dat jaar een zware tijd hebben. Er was in het dorp geen elektriciteit en geen stromend water. Over de akkers reden geen tractoren. Alles was afhankelijk van menselijke arbeidskracht.

Op een dag in 1964 kwam haar man bij haar en zei dat hij iets met haar te bespreken had. Hij wilde naar het buitenland om er te werken. Hij vroeg: "Wat vind jij ervan?" Adile zei zonder nadenken: "Ik vind het maar niets", maar haar echtgenoot had allang zijn besluit genomen. Ali zou een jaar naar het buitenland gaan om er te werken en zodra hij het geld voor een tractor bij elkaar had, zou hij terugkeren naar het dorp. Adile wilde helemaal niet dat haar man ver weg ging naar oorden die zij niet kende. Haar vertrouwen in en liefde voor haar man waren oneindig, maar wie zou het zeggen? Als hij nou zou weggaan en haar in den vreemde zou vergeten en

zijn hart zou verpanden aan een ander, wat dan? Ali hield voet bij stuk. Als hij in het dorp zou blijven kon hij nooit van zijn leven een tractor kopen. Hij vertrok naar de stad Urfa en schreef zich in bij het Bureau voor Werk en Werknemersbemiddeling om naar het buitenland te gaan.

Twee maanden later kwam er een oproep. Er was werk in een Belgische mijn. Ali ging er niet op in, omdat het gevaarlijk werk was. Zes maanden nadat hij zich had ingeschreven kwam er een tweede brief. Een glasfabriek in Nederland vroeg om nieuwe arbeiders. Hij ging meteen naar Urfa om zijn

Ali Asa aan het werk in de glasfabriek.

papieren te halen en vertrok naar Ankara. Eerst moest hij een strenge gezondheidscontrole ondergaan. Hij mankeerde niets. Nu was zijn reis naar Nederland definitief. De werknemers kregen drie dagen verlof. Onmiddellijk ging hij naar zijn dorp terug om afscheid te nemen van zijn vrouw, familieleden en vrienden.

"Toen Ali weg was, had ik veel verdriet. Dagenlang moest ik huilen. Ongeveer drie weken later bereikte de eerste brief uit Nederland het dorp. Ik had heel graag willen leren lezen en schrijven, maar mijn vader heeft mij niet naar school laten gaan. Familieleden lazen de brief. Hij schreef dat hij het goed maakte en dat ik me geen zorgen hoefde te maken. Maar hoe kon ik me nou geen zorgen maken, terwijl mijn man in een ver land zat dat ik niet kende? En hij maakte zich

ook wel zorgen. Ik liet anderen brieven schrijven om deze vervolgens naar hem te sturen."

Zo kwamen en gingen de brieven een jaar lang. Haar man begon foto's bij de brieven te doen. Hij schreef dat Nederland een heel mooi land was en dat de mensen er ook heel aardig waren. Zo verstreek er één jaar. In zijn laatste brief schreef hij dat hij op vakantie naar het dorp zou komen.

"Ik kan niet beschrijven hoe mijn hart klopte van blijdschap. Met de hele familie hielden wij de weg in de gaten waarlangs Ali zou aankomen. Hij had voor mij een koffer vol cadeautjes meegebracht. Het ene cadeau nog mooier dan het andere. Jurken, rokken, blouses van een schoonheid die ik nog nooit in mijn leven had gezien, maar toch deed het mij niet echt veel. Belangrijker voor mij was dat hij zo snel mogelijk weer voorgoed naar Turkije zou terugkomen. Die cadeaus hadden voor mij niet gehoeven. Het enige wat ik vroeg was: "Heb je het geld voor de tractor nog niet bij elkaar gespaard? Kom je soms niet terug?" Deze keer zei hij: "Adile, ik ga jou meenemen naar Nederland." Ik schrok vreselijk en begon mij zorgen te maken."

De zaken waren nu omgedraaid. Hij kwam niet terug, maar zij moest daarheen. Moest zij het dorp waar ze was geboren, opgegroeid en getrouwd, verlaten? Wat had ze eigenlijk zonder haar familie in Nederland te zoeken? Zij zei: "Nee, ik ga echt niet." Haar familieleden waren er ook op tegen. Wat had een vrouw daar nou te zoeken? En hoe moest dat met hun zoon Bakır?

Ali woonde op de Rotterdam, de woonboot van de glasfabriek waar hij al meer dan drie jaar werkte. Hij verlangde zowel naar zijn gezin als naar huiselijke warmte. Zij waren allebei immers nog jong en hij was in die tijd bang voor de eventuele roddels die in het dorp de ronde zouden kunnen doen. Hij vond het het beste om zijn gezin te laten overkomen. Pas in 1968 wist hij zijn echtgenote te overtuigen naar Schiedam te komen. Adile was gedwongen een keuze te maken tussen haar dorp en haar man, en uiteindelijk had ze besloten dat ze zich maar het best bij haar man kon voegen.

Ali ging in de krant op zoek naar een huis. Hij huurde in de Jacob Marisstraat een kamer met keuken op een etage boven een bejaard Nederlands echtpaar. Daarna ging hij naar Turkije om zijn echtgenote op te halen. Het plan was dat hun zoon in het dorp zou blijven en dat zij hem een jaar later zouden komen ophalen.

Er werd een paspoort gemaakt voor Adile. Daarna haalden zij bij het

Ali Asa aan boord van de Rotterdam.

Nederlandse Consulaat in Istanbul een visum en stapten in de trein naar Nederland. Adile was voor de eerste keer in Istanbul. Nooit eerder was ze zo ver weg van haar dorp.

"Onze reis duurde meer dan drie dagen. Het eerste wat mij in Nederland opviel waren de verlichte huizen en straten. Wij hadden in die tijd nog geen elektriciteit in ons dorp. En dan dat jonge stel dat aan het kussen was, toen ik uit de trein stapte. Het was de eerste keer in mijn leven dat ik mensen zag kussen op straat. Ali trok me mee aan de arm en zei "Niet kijken, Adile, dat hoort niet. Het is onbeleefd"."

De eerste week in Nederland was heel moeilijk. Zij had spijt dat ze gekomen was. Haar man trof haar elke keer als hij thuiskwam huilend aan. Zij was bijna altijd alleen thuis. Ze durfde niet alleen de straat op. Soms had haar man 's nachts ploegendienst en bracht ze alleen de nacht door. Het Nederlandse echtpaar was heel aardig en nodigde Adile vaak uit voor de koffie. Zij probeerden dan elkaar te begrijpen door het maken van gebaren.

Communicatie was sowieso het moeilijkst in haar nieuwe leven. In het dorp thuis hield zij er van om met mensen te praten en ze te helpen. Ali en Adile waren een van de eerste Turkse gezinnen in Schiedam. Daarom was er ook geen Turkse vrouw waarmee zij kon afspreken of babbelen. Nederlands sprak

ze niet. Zij durfde geen boodschappen te doen en maakte dus een boodschappenlijstje dat zij haar man gaf.

"Ik was een maand in Schiedam. Normaal ging Ali altijd boodschappen doen. Ik vroeg hem cola bij de winkel te gaan halen. Hij zei tegen mij: "Kom, nu moet jij maar eens naar de winkel gaan". Ik kreeg hartkloppingen van de spanning.

Ik leerde wat ik moest zeggen. Rennend liep ik naar de winkel en in de winkel zei ik "één cola". De winkelier begon vriendelijk te lachen en gaf mij de cola. Zo deed ik mijn eerste boodschappen."

Anderhalve maand nadat zij in Schiedam was gekomen, begon zij voor het eerst in haar leven te werken in een bedrijf. Zij haalde overhemden door een strijkmachine heen. Adile was een van de eerste Turkse werknemers bij Wasserij Nico Nijman. Met veel gebaren kreeg ze te horen wat zij moest doen. Als de bel ging, was het pauze, en zij ging weer aan de slag als de bel nog een keer ging. Het werken deed haar goed. Zo hoefde zij minder te denken aan haar zoontje en haar dorp. Zij was net een beetje over het verdriet heen toen drie maanden later een politieagent bij hen thuis aanbelde. Het huis waarin zij woonden was te klein voor een echtpaar. Hij zei dat zij op stel en sprong moesten verhuizen en dat anders de politie Adile terug zou sturen naar Turkije. Zij raakten in paniek. Indertijd was het niet makkelijk een huis te vinden, maar het zat hen mee. Via een kennis vonden zij in de Mariastraat een oud huis met twee verdiepingen waar zij nog veertien jaar zouden wonen. Zo werd het gevaar afgewend.

"Wij hadden thuis eigenlijk helemaal geen echte spullen. Alles kochten wij beetje voor beetje en zo richtten wij het huis in. Daarnaast had Ali nog een motor gekocht, waar ik ook op kon zitten. Op onze vrije dagen sprongen wij op de motor en reden ermee de stad in, naar een park of naar Rotterdam. Ik hou van winkelen. Als ik dan ging, dan kocht ik voor mijn zoon, moeder, broers en zussen en andere familieleden cadeautjes. Ik was alweer een jaar in Schiedam. Ik zou voor het eerst weer naar het dorp gaan. Ik nam koffers vol cadeautjes mee. Wij waren hier met de trein gekomen en nu gingen wij met het vliegtuig terug op vakantie. Maar als je weet hoeveel dagen vakantie je hebt, dan vliegt de tijd om. Wij waren er vier weken. Ik moest weer huilen op de terugreis naar Nederland. De koffers die ik op de heenreis met cadeaus had ingepakt, vulde ik nu met tomatenpuree, rode peper, bulgur (geplette tarwe) en linzen. In die tijd waren er nog geen Turkse winkels, dus elke keer dat wij naar Turkije gingen, brachten wij eten mee".

In 1969, vier jaar nadat Ali naar Nederland was vertrokken, werd hun gezin herenigd. Ali en Adile hadden namelijk hun zoon Bakır meegenomen uit Turkije. Adile bracht hem 's ochtends naar school, ging daarna naar haar werk en haalde onderweg naar huis haar zoon weer op. Zij had inmiddels een aardig mondje Nederlands geleerd. Haar man sprak niet zo goed Nederlands als zij, ondanks het feit dat hij al langer in Nederland was. Lezen of schrijven kon zij niet, maar zij onthield elk woord dat zij nog niet kende en herhaalde het in zichzelf. Daarna vroeg ze aan een Nederlandse vriendin wat het betekende.

In de jaren zeventig kwam er elke dag wel een nieuwe familie in Schiedam wonen. Het aantal Turkse vrouwen dat op Adiles werk in dienst was, nam ook toe. Zij had zelfs voor kennissen bemiddeld, zodat zij ook konden komen werken in de wasserij. De nieuwkomers werden doorgaans naast haar gezet, zodat Adile hun het vak kon leren. Naarmate er meer families kwamen, leerde ze meer mensen kennen. Inmiddels werden er bruiloften, verlovingen en besnijdenisfeesten gevierd. Turkse muziekgroepen werden geformeerd en terwijl zij vroeger nog naar Den Haag ging voor de boodschappen, was er nu ook in Schiedam een Turkse winkel geopend. Groente en fruit kochten zij van een Turkse groenteboer die de buurt rondreed.

Ali en Adile hadden niet meer het gevoel buitenlander te zijn, zoals ze dat die eerste tijd hadden. Zij konden meer tijd vrijmaken voor henzelf. Ali was begonnen met het schrijven van gedichten. Met de levenservaring die hij had opgedaan nam hij pen en papier ter hand. De gedichten die hij schreef, gingen over alles wat hem dierbaar was, zijn dorp, Schiedam en Nederland. Verlangen en nostalgie zette hij om in verzen. Honderden gedichten kwamen uit zijn pen, om zijn gevoelens te kunnen verwoorden. Adile probeerde voor haarzelf nieuwe dingen uit. Steeds als zij Nederlandse vrouwen zag fietsen, wilde ze niets anders dan het net zo goed te leren als zij.

"In 1978 hoorde ik dat er een fietscursus was gestart. Ik ging er meteen heen om me in te schrijven. Ik had tot dan toen nog nooit op een fiets gezeten. Wat was dat moeilijk! Mijn Nederlandse begeleider hield mij vast en zorgde voor steun, maar ik kon maar niet op de fiets blijven zitten en viel er steeds van af. Elke keer dat ik viel, schaamde ik me. Uiteindelijk had ik het een beetje geleerd, maar ik durfde niet echt met de fiets over straat te rijden."

Tot 1980 werkte ze in het bedrijf waar ze begonnen was. Zij hield van haar werk en haar collega's, en op het werk was iedereen blij met haar. Jammer genoeg brandde het bedrijfsgebouw in in dat jaar af. Dat vond Adile heel

Adile Asa op de fiets. Op de achtergrond de Liduïnakerk en het Stadskantoor.

erg. Daarna verhuisde het bedrijf naar een nieuw pand, maar zij ging er niet meer werken. Zij kreeg ineens veel vrije tijd. Om haar grootste droom uit te laten komen volgde zij cursussen om te leren lezen en schrijven in het Turks. Zij haalde het diploma. Zij kon nu zelf haar brieven schrijven, maar jammer genoeg was de tijd allang voorbij dat de mensen in haar omgeving elkaar brieven schreven. In plaats daarvan werden er cassettebandjes gestuurd. Je sprak de cassette in met wat je allemaal beleefd had en stuurde de cassette daarna naar je familie. Later gebruikte iedereen alleen nog maar de telefoon.

Hun zoon was inmiddels groot geworden en had de leeftijd voor de militaire dienst bereikt. Hij moest daarvoor terug naar Turkije.

"In 1987 zouden wij onze zoon voor de militaire dienst uitzwaaien. Toen ontving ik het bericht, dat de Turkse vereniging in Schiedam een verkiezing zou houden voor de beste moeder van het jaar. Ik was ook uitgenodigd. Zij hadden mij tot moeder van het jaar uitgeroepen en dit besluit was unaniem tot stand gekomen. Je moest eens weten hoe trots ik was. Voor de microfoon hield ik een speech en bedankte iedereen die mij deze prijs gegund had. Ik moest huilen van blijdschap. Het was een onbeschrijflijk mooi moment."

Ali had zich in 1965 in het avontuur gestort om een tractor aan te kunnen schaffen, maar zoals vele anderen is ook hij niet teruggekeerd naar Turkije. Adile was inmiddels gewend geraakt aan het leven in Schiedam en begon de stad als haar tweede dorp te zien. Maar het verlangen naar haar familie en haar dorp is nooit verdwenen. Ze zouden nu terug kunnen keren naar het

dorp dat zij jaren geleden hebben achtergelaten, maar ditmaal laten hun zoon, kleinkinderen en andere familieleden in Nederland hen niet gaan. Met het kopen van een tractor en een huis in Kısas was de droom van haar man uitgekomen. Maar toen zij beseften dat zij niet meer zouden terugkeren, hebben zij beide bezittingen weer verkocht.

Moeder van het jaar.

Gitmek mi zor, kalmak mı?

Adile Asa 1935 yılında, Şanlıurfa'nın Kısas köyünde doğdu. Altı çocuklu, çiftçi bir ailenin kızıydı. Köyünde ilkokula başladı. Daha alfabenin tamamını öğrenemedi babası, onu okuldan aldı. 1954 yılında Ali Asa ile evlendi. Eşi de aynı köydendi. Evlenince biraz ötelinde oturan eşinin ailesinin yanına taşındı. Eşi de babası gibi çiftçiydi. 1-2 dönümlük arazilerine buğday, mercimek ekiliyor, sonra da yağmuru bekliyorlardı. Yağmur olmayınca ürün küçük kalıyor, o yıl zorlu geçiyordu. Köylerinde elektrikleri, suları, ne de tarla da iş görecektir traktörleri vardı. Her şey insan gücüne dayanıyordu.

1964 yılıydı. Bir gün kocası gelip, onunla konuşacakları olduğunu söyledi. Çalışmak için yurt dışına gitmek istiyordu. "Sen ne dersin?" diye sordu. Adile Asa hiç düşünmeden, "Razı olmam" dedi, ama eşi kararını çoktan vermişti. Ali Asa bir yıl yurt dışına gidecek, bir traktör parası biriktirir biriktirmez de köyüne geri dönecekti. Kocasının uzaklara, bilmediği diyarlara gitmesini hiç istemedi. Ona olan güveni, sevgisi sonsuzdu, ama belli mi olurdu? Ya gider de gurbet ellerde kendisini unuttur, gönlünü başkasına kaptırırsa ne olurdu?

Ali Asa kararından vazgeçmedi. Eğer köyde kalırsa hayatı boyunca bir traktör alamazdı. Hemen Urfa'ya gidip, İş ve İşçi Bulma Kurumu'na yurt dışına gitmek için kaydını yaptırdı. Bir iki ay sonra, Belçika'daki bir maden ocağı için çağrı geldi. Ali Asa, tehlikeli olduğu için bunu kabul etmedi. Kayıt olduktan tam 6 ay sonra ikinci bir mektup geldi. Hollanda'da bulunan 'N.V. Vereenigde Glasfabrieken' yeni işçiler istiyordu. Hemen gidip İşçi bulma kurumundan kağıtlarını aldı ve Ankara'ya doğru yola çıktılar. Önce sıkı bir sağlık kontrolünden geçirildi. Sağlıklıydı. Artık, Hollanda'ya gidişi kesinleşmişti. İşçilere yolculuk öncesi üç gün süre verildi. Hemen köyü Kısas'a dönüp eşi, akrabaları, dostlarıyla vedalaştı.

"Ali gidince çok üzüldüm. Günlerce durmadan ağladım. Yaklaşık üç hafta sonra Hollanda'dan ilk mektubu geldi. Okuma yazmayı çok isterdim, babam okutmamıştı. Akrabalar mektubu okudu. İyi olduğunu, merak etmememizi yazıyordu. Ama merak etmeden olur mu hiç? Kocan bilmediğin ta uzak memleketlerde yaşarken. O da bizi merak ediyordu tabii. Ben de başkalarına mektup yazdırıp ona yolluyordum."

Bir yıl boyunca mektupların biri gelip, diğeri gitti. Artık eşi zarfın içine Hollanda'dan fotoğraflar da koyuyor, Hollanda'nın çok güzel bir memleket, insanların da çok iyi olduğunu yazıyordu. Böylece tam 1 yıl geçti. Son mektubunda, artık köyüne izne geleceğini yazıyordu.

"Nasıl mutlu oldum anlatamam. Bütün akrabalarla Ali'nin yolunu gözlüyorduk. Bana ilk gelirken bir bavul dolusu hediye getirmiş. Hepsini birbirinden güzel. Elbiseler, etekler, bluzlar. Ama gözüm görmedi valla. Bir an önce dönsün de, bunlar olmasın. 'Traktör parasını biriktiremedin mi? Dönmüyor musun?' diye sordum sadece. O da bana, 'Adile seni de oraya götüreceğim' dedi. Çok korktum. Endişelendim."

İşin şekli değişmişti. Doğduğu, büyüdüğü, evlendiği köyünden, akrabalarından ayrılıp ne işi vardı Hollanda'da. "Yok, ben gelmem" dedi. Akrabaları da karşı çıktı. Kadın başına oralarda ne işi vardı? Bir de oğulları Bakır ne olacaktı?

Ali Asa, üç yıldan fazla çalıştığı cam fabrikasının 'Rotterdam' adlı gemi pansiyonunda kalıyordu. Hem ailesini hem de sıcak bir yuvayı özlemişti. İkisi de gençti ve köyde çıkacak dedikodulardan korkuyordu. En iyisi ailesinin de yanına gelmesiydi. 1968 yılında en sonunda eşini Hollanda'ya gelmesi için ikna etti. Adile Asa, köyü ile kocası arasında seçim yapmak zorunda kalmış, sonunda da en doğrusunun kocasının yanına gitmek olduğuna karar vermişti.

Ali Asa, hemen gazetelerden ev aramaya başladı. Jacob Marisstraat 4 numarada yaşlı bir Hollandalı çiftin üst katındaki bir oda, mutfak evi kiraladı. Sonra da uçakla eşini almak için Türkiye'ye gitti. Plana göre oğulları köyde kalacak, bir yıl sonra da gidip oğullarını alacaklardı. Önce Adile Asa'nın pasaportunu çıkardılar. İstanbul'da Hollanda Konsolosluğu'ndan vize alıp, Sirkeci'den Hollanda'ya doğru trenle yola çıktılar. İstanbul'u ilk defa görmüş, köyünden ilk defa bu kadar uzaklara gitmişti.

"Yolculuğumuz üç günden fazla sürdü. Geldiğimden hemen, ıslıl ıslıl evler, sokaklar dikkatimi çekti. O zamanlar bizim köyde daha elektrik yoktu. Tam trenden indik bir baktım ki, birbirleriyle öpüşen iki genç. Hayatımda ilk defa sokakta öpüşen birilerini gördüm. Ali, 'Bakma hanım ayıp, ayıp' diye beni kolumdan çekip yürümeye devam etti."

Hollanda'daki ilk hafta çok zordu. Geldiğine pişman olmuştu. Eşi eve her geldiğinde o'nu ağlarken buluyordu. Genelde tek başınaydı. Yalnız dışarı

çıkma korkuyor, kimi zaman eşi gece vardiyasına kaldığı için, evde yalnız uyumak zorunda kalıyordu.

Ev sahipleri olan yaşlı Hollandalı çift, çok iyiydi. Onu kahve içmeye çağırıyor, el kol hareketleriyle bir şeyler anlatmaya çalışıyorlardı. Ama ne kadar olur ki, aynı dili konuşmadan. Zaten en zor olanı da buydu. Konuşmayı, insanlarla görüşmeyi, yardım etmeyi severdi köyündeyken. Schiedam'a gelen ilk Türk ailelerinden birisiydi. Bu yüzden çevresinde görüşeceği, konuşacağı bir Türk kadın arkadaşı da yoktu. Hollandacayı da o konuşamıyordu. Alış verişe gitmeye dahi çekiniyor, alınacakların listesini yapıp eşine veriyor, kendisi gitmiyordu.

"Geleli yaklaşık bir ay olmuştu. Alışverişi hep Ali gidiyordu. Ben bakkala gidip kola almasını söyledim. O da bana, 'Hadi bu sefer de sen git bakkala' dedi. Heyecanlandım, kalbim gümür gümür atıyordu. Ne söylemem gerektiğini öğrendim. Koşarak bakkaldan içeri girip, 'een kola' dedim. Satıcı güldü, kolayı verdi. İşte böyle ilk alışverişimi yaptım."

Geldikten bir buçuk ay sonra, hayatında ilk defa bir şirkette çalışmaya başladı. Gömlekleri ütü makinesine geçiriyordu. Nico Nijman kuru temizleme şirketinin ilk Türk çalışanlarından. El kol hareketleriyle ne yapması gerektiğini anlattılar. Zil çalınca mola veriyor, bir daha çaldığında da yeniden işinin başına dönüyordu. Çalışmak iyi gelmiş oğlunu, köyünü düşünmek için vakti azalmıştı. Üzüntüsü birazcık hafiflemişti ki, 3 ay sonra evlerine bir polis geldi. Kaldıkları ev, bir aile için çok küçüktü. Hemen taşınmaları gerekiyordu. Yoksa polis, Adile Asa'yı yeniden Türkiye'ye göndereceğini söylüyordu. Telaşlandılar. Hemen yeni bir ev aramaya koyuldular. O zaman ev bulmak kolay değildi. Şansları yardım etmiş, bir tanıdıklarının aracılığıyla Mariastraat'ta 14 yıl boyunca yaşayacakları iki katlı eski bir ev bulmuşlardı. Dönüş tehlikesi böylece atlatıldı.

"Evde doğru dürüst eşyamız yoktu. Hepsini yavaş yavaş alıp bir düzen oturttuk. Ali bir de iki kişilik bir motor almıştı. Boş günlerimizde motora atlıyor, Schiedam çarşısına, parklara, Rotterdam'a gidiyorduk. Ben alış verişi yapmayı severim. Gidiyor oğluma, anneme, kardeşlerime, akrabalarıma hediyeler alıyordum. Geleli bir yıl olmuştu. İlk defa köye gidecektim. Bavullar dolusu hediye alıp götürdüm. Trenle gelmişim, tatile uçakla gittik. Ama sayılı gün çabuk geçiyor. 4 hafta kaldık. Yine ağlaya ağlaya döndüm. Giderken hediyeler doldurduğum bavullara dönüşte salça, acı biber, bulgur, mercimek koyup getirdik. O zaman Türk bakkalı falan yok ki, her gittiğimizde yiyeceklerimizi kendimiz getiriyorduk."

Ali Asa, Hollanda'ya doğru yola çıktıktan tam dört yıl sonra, 1969'da aile tamamlanmıştı. Tatilden dönüşte oğulları Bakır'ı da yanlarında getirmişlerdi. Adile Asa sabahları önce oğlunu okuluna bırakıyor, sonra işe gidiyor, iş çıkışında oğlunu alıp, yeniden evine dönüyordu. Epeyce Hollandaca öğrenmişti. Eşi kendisinden önce gelmesine rağmen onun kadar konuşamıyordu. Okuma yazması yoktu, ama yeni duyduğu her kelimeyi öğrenmek için kendi kendine tekrarlıyor, sonra da Hollandalı bir arkadaşına anlamının ne olduğunu soruyordu.

1970'li yıllarda her gün yeni bir aile Schiedam'a geliyordu. İşyerinde çalışan Türk kadınlarının da sayısı artmıştı. Hatta kendi tanıdıklarına da aracı olmuş, onlar da aynı işyerinde çalışmaya başlamıştı. Yeni gelenleri işi öğretmesi için onun yanına veriyorlardı. Gelen aileler çoğaldıkça görüşülen insanların sayısı artmış, düğünler, nişanlar, sünnetler kutlanmaya başlanmıştı. Türk müzik grupları kurulmuş, daha önce alış veriş için Den Haag'a giderlerken, Schiedam'a da bir Türk bakkalı açılmıştı. Sebze ve meyvelerini ise, mahalleyi minibüsle dolaşan Türk manavından alıyorlardı.

O ilk günlerin yabancılığı yoktu. Kendileri için daha çok vakit ayırıyorlardı. Ali Asa, şiir yazmaya başlamıştı. Yılların verdiği hayat tecrübesi ile kaleme kağıda sarılıyor sevdikleri, köyü, Schiedam, Hollanda hakkında şiirler yazıyordu. Gurbetliğini şiirlerine aktarıyordu. Yüzlerce şiir yazdı, duygularını ifade edebilmek için. Ali Asa şiirlerini yazarken, Adile Asa da kendisine yeni uğraşlar ediniyordu. Hollandalı kadınları gördükçe bisiklet sürmeye özeniyordu. Büyük kolaylıktı, ama o zamana kadar daha hiç denememişti.

"1978 yılında bir bisiklet kursu açıldığını duydum. Hemen gidip kaydımı yaptırdım. Daha o zamana kadar hiç bisiklete binmemişim. Ne kadar zormuş. Hollandalı öğretmenim beni bir taraftan tutup destek oluyor ama ben bir türlü bisikletin üstünde duramıyorum. Düşüyorum. Her düştüğümde de utanıyorum. En sonunda öğrenmesine öğrendim ama bisikletle sokaklarda dolaşmaya pek cesaret edemedim."

Adile Asa, 1980 yılına kadar Hollandaya ilk geldiğinde çalışmaya başladığı kuru temizlemecide işine devam etti. İşini, iş arkadaşlarını seviyordu. İş yerindekiler de ondan memnundu. Fakat 1980 yılında şirket binası yandı. Çok üzüldü. Daha sonra işyeri yeni bir binaya taşındı, ama o artık bir daha geri dönmedi. Çalışmadığı için artık daha çok vakti vardı. En büyük hayalini gerçekleştirmek için, Türkçe okuma-yazma kurslarına katıldı. Sertifikasını aldı. Artık mektuplarını kendisi yazabilirdi, ancak bu devir çoktan kapanmıştı. Yazılı mektupların yerini, sözlü mektuplar almıştı. Neler

yaptıklarını kasete konuşup kaydediyor, sonra da bu kaseti akrabalarına gönderiyorlardı. Birbirlerinin seslerini duyabildikleri için, kaset göndermek daha hoşlarına gidiyordu. Kasetleşmeye telefonlar çıkana kadar devam ettiler. Bu sırada oğulları büyümüş, askerlik yaşına gelmişti. Türkiye'ye gitmesi gerekiyordu.

"1987 yılında oğlumuzu askere gönderecektik. Bana bir haber geldi, Schiedam'daki Türk derneği yılın annesini seçecekmış. Beni davet ettiler. Yılın annesi seçilmişim. Oy birliğiyle karar vermişler. Nasıl gururlandım kendimle anlatamam. Mikrofonla bir konuşma yapıp, beni bu ödüle layık gördükleri için herkese teşekkür ettim. Bu defa sevincimden ağladım. Çok güzel bir duyguydu."

Ali Asa, bir traktör alabilmek için 1965 yılında Hollanda macerasına atılmış, onlar da diğerleri gibi dönememişti. Adile Asa, Schiedam'a artık alışmış, onu da ikinci köyü olarak bellemişti. Ama ailesine, köyüne olan hasreti hiç bitmedi. Artık karı-koca ikisi de çalışmıyordu. Yıllar önce bıraktıkları köylerine dönebilirlerdi. Bu sefer de Hollanda'daki oğlu, torunları, akrabaları onları bırakmadı. Ali Asa'nın hayalini gerçekleştirmişler bir traktör, bir de Kısas'ta ev almışlardı. Ama dönemeyeceklerini anlayınca, her ikisini de sattılar.

NE ZAMAN BİTER BU GURBET

Gurbetin yolları uzayıp gider
Kaldı köyümde yaşlı bir peder
Çok çileler çekti oldu derbeder
Bilmem ne zaman biter bu gurbet.

Allahtan hayırlısını diledim
Geldim gurbete seyrân eyledim
Senelerdir ben ailemi görmedim
Belki yakında biter bu gurbet.

Dumanlı dağlar gibi dumanlı başım
Ayrıldım silâmdan akar gözyaşım
Anadan babadan tek bir kardeşim
Yeter artık bitsin bu gurbet.

Hasret özlemleri sizi özledim
Haber gelir diye mektup gözledim
Kollarım boynuma sarıp gezmedim
Yeter artık yetsin bu gurbet

Kavuştur beni nazlı yar ile
Gözlerimin yaşı yar döndü sele
Genç yaşımda geldim bu gurbet ele
Bekleye bekleye bitmez bu gurbet.

Schiedam'a geldim eyledim mesken
Gözlerimde uykular tiken tiken
Glas Fabrika'ya başladım erken
Döndükçe dönüyor döner bu gurbet.

Ali Asa der oldum buralı
Sorarsanız beni Şanlıurfa'lı
Uzayıp gider bu gurbet yolu
Göresim geldi seni yar Anadolu.

Ali Asa, 1979

WANNEER EINDIGT DEZE ONTHEEMDING

De wegen van ontheemding strekken zich uit
Een oude vader achtergebleven in mijn dorp
Veel heeft hij geleden, het leven uit het gareel geraakt
Wanneer eindigt toch deze ontheemding, ik weet het niet.

Ik hoop dat God het goede met mij voorheeft
In den vreemde ben ik aangekomen, een reis achter de rug.
Jarenlang ben ik verstoken van mijn familie
Misschien is zij eerdaags voorbij, deze ontheemding.

Mijn bewolkte hoofd gelijk benevelde bergtoppen
Mijn thuis heb ik verlaten, mijn tranen stromen
Eén zus is wat mij rest van mijn ouders
Nu moet het maar eens afgelopen zijn met die ontheemding.

Met mijn heimwee en verlangen, verlangde ik naar jullie
Ik wachtte op brieven, op nieuws dat komen zou
Arm in arm hebben wij niet rondgelopen
Het is nu genoeg geweest met die ontheemding.

Breng me samen met die onbereikbare hartsvriend
Mijn ogen stroomden vol van tranen, mijn vriend
Als jongen kwam ik hier in den vreemde
Met geduld eindigt deze ontheemding nooit.

Ik kwam in Schiedam, bouwde mijn huis op
De slaap die alsmaar prikkelde in mijn ogen
Al vroeg aan de slag in de Glasfabriek
Deze ontheemding blijft maar door- en doormalen.

Ali Asa zegt, nu ben ik van hier
Maar als u het echt weten wilt, van Şanlıurfa
Deze weg van ontheemding strekt zich uit
Mijn geliefde Anatolië, ik zou jou graag willen zien

*Ali Asa, 1979
Vertaling Arnout Steenhoek, 2003*

Een lange reis naar Schiedam

Hasan Sarbaş werd in 1949 geboren in het dorp Alanözü in het district Karaman (het tegenwoordige district Güneysınır, Konya). Hij had twee zussen en vier broers. Toen hij klaar was met de lagere school zei zijn vader: "Twee van jouw broers gaan al naar school, als jij nou eens stopt met school, dan zien we wel ..." en Hasan ging niet meer naar school. Het land was dor en de mensen waren arm. In 1963 ging er een aantal mensen uit het dorp naar het buitenland om te werken. In die tijd keken de mensen in het dorp niet echt positief naar gastarbeiders. Ze waren bang dat Europa een ander mens van hen zou maken. Die houding verdween pas toen de vertrokken gastarbeiders voor een vakantie terugkwamen in het dorp.

"Je had eens moeten zien hoe die lui hun vakantie in het dorp kwamen vieren! Ze hadden van die nette pakken aan met stoffen die in de zon glinsterden. Stropdas om de hals en viltlen hoeden op het hoofd. In hun handen cassette-recorders. Zij waren compleet veranderd, echte heertjes geworden. Een paar jaar later kwamen zij weer en hadden een televisie bij zich. Zij noemden die 'beeldradio'. Maar wij hebben er niets van kunnen zien want in ons dorp was toen geen stroom. Mensen die eerst arm waren, hadden nu een auto onder hun kont, deftige kleding en geld enzo. Wat zij vertelden was niet waar wij eerst bang voor waren. Zij zeiden steeds: 'De mensen in Europa zijn eerlijk en hulpvaardig.' Wij waren in ieder geval getuige geweest van hun omslag. Het was duidelijk dat zij niet stonden te liegen."

Hasan Sarbaş ging in 1969 in militaire dienst. In 1970 liet hij zich in Konya inschrijven bij het Bureau voor Werk en Werknemersbemiddeling om als werknemer naar het buitenland te gaan. Er ging een jaar voorbij zonder bericht van het Bureau. Toen hij uit militaire dienst terugkwam, ging hij

erheen en vroeg wanneer hij aan de beurt was om te gaan. Het antwoord luidde: "Goede genade, het is uitgesloten dat jij gaat. Vergeet dat werk maar." Er waren inmiddels lange wachtlijsten voor degenen die naar het buitenland wilden. Hasan besloot na lang wikken en wegen dat hij, als hij niet als werknemer zou kunnen gaan, dan maar als 'toerist' (=illegaal) moest gaan. Hij had 5500 lira's nodig voor de reis. Dat was voor hem een flink kapitaal. Hij ging naar Konya en kocht er bijna 6000 kuikens. Hij bracht de kuikens groot en verkocht ze met winst. Maar nog steeds had hij niet genoeg geld. Hij leende geld van kennissen en ook van zijn vader kreeg hij 50 lira's. Uiteindelijk wist hij het geld bij elkaar te krijgen. Een kennis die in Nederland woonde zou hem illegaal komen halen. Hiervoor betaalde hij honderd mark.

"We kwamen in Istanbul aan met de auto. In september 1972 haalde ik mijn paspoort op en vervolgens mijn visum voor Bulgarije. Om naar het buitenland te kunnen reizen moesten ik 650 Duitse marken omwisselen bij de Osmanlı Bank. Daarna ging ik voor mijzelf een net pak kopen en zorgde dat ik er wat netter uitzag. Er waren nog zeven anderen zoals ik. Met de bus vertrokken we uit Istanbul. Aan de Joegoslavische grens werden wij uit de bus geplukt, toen bleek dat wij geen visum voor dat land hadden. De persoon die van ons die honderd mark had gekregen, had de bus gevolgd tot aan de grens. Toen wij de bus waren uitgezet, schoot hij ons te hulp en zette ons op de boot in Rijeka. Vervolgens stapten wij in Italië op de trein. Een week nadat wij uit Turkije waren vertrokken, zat ik in Nederland. Ik was geen echte moeilijkheden tegengekomen."

Hasan vond met hulp van zijn kennissen in Nederland werk bij een kleine tuinderij in Rockanje. Hij woonde bij het gezin van de eigenaar. Hij werkte er in de kassen en paste op de kinderen. Af en toe hielp hij in de groentewinkel van de familie met de verkoop aan klanten.

De tuindersfamilie.

Met het zoontje van de tuindersfamilie in Rockanje.

"Op een dag werkte ik weer in de groentewinkel. Kwamen er vier Turkse klanten. Zij spraken Nederlands met mij. In die tijd had ik namelijk mijn haar lang laten groeien om een Nederlander te lijken, zodat de mensen niet doorhadden dat ik een 'toerist' was. Al gauw ging het gesprek over in het Turks. Zij bleken in een groot pension even verderop te wonen. Op uitnodiging van hen ging ik er een keer heen. Het was er enorm groot. Zij hadden eigen koks en gebedsruimten. Er woonden honderden mensen. De meeste van de pensionbewoners werkten bij Wilton-Feijenoord. Vanaf die dag begon ik stiekem mijn maaltijden daar te nuttigen. Daarna verrichtte ik daar ook mijn gebeden. Ik was aardig aan de omgeving gewend geraakt en sprak al wat woordjes Nederlands."

Vijf maanden na zijn aankomst in Nederland pakte de politie hem op bij een inval op zijn werk. Ze brachten hem naar het bureau. Hij had alleen zijn overall aan en al zijn spullen lagen nog in het huis van de Nederlandse familie. Twee nachten bracht hij door op het bureau, daarna haalde de politie zijn koffer. Hij moest terug naar zijn geboortedorp. Het enige waar hij zich op dat moment zorgen over maakte, was of de politie de f 1000,- in de zak van zijn jasje zou vinden. De politie controleerde al zijn spullen en maakten daar verbaal van op. Zij vroegen of hij geld had. Hasan zei: "Nee." Daarna werd er een Turkse tolk bijgeroepen. Hij keek erg verbaasd toen hij Hasan zag. De tolk vroeg: "Was jij niet een van die groep werknemers bij ons?" De man woonde in het pension waar Hasan altijd ging eten.

"Mijn angst was dat de politie het geld in mijn zak zou vinden. In die tijd namen ze doorgaans al het geld dat je bij je had in beslag en betaalden daar je vliegticket van. Ik had toen nog steeds schulden bij de mensen in het dorp. Als ze me deze f 1000,- zouden afnemen, zou ik nooit meer de kans krijgen nog een keer naar Nederland te komen. Onopvallend pakte ik mijn jasje, schudde er het geld uit en ging er op zitten. Later propte ik het geld tussen mijn riem. De derde dag werd ik samen met de andere 'toeristen', die zij uit heel Nederland bij elkaar gebracht hadden, naar Schiphol gebracht en op het vliegtuig gezet."

Hasan keerde terug in zijn dorp en moest van voren af aan beginnen. Hoewel hij maar vijf maanden in Nederland was geweest kon hij wat van zijn schulden afbetalen. Voordat de rest van het geld op was, wilde hij snel terug naar Nederland. Twee maanden na zijn komst naar Turkije vertrok hij weer, deze keer alleen.

In zijn eentje stapte hij in Istanbul op de trein. Daar leerde hij drie mannen kennen, die net als hij illegaal op weg waren naar het buitenland. Samen reisden zij verder. Bij de douanecontrole in Joegoslavië werden de mannen aangehouden. Zij werden uit de trein gehaald en meegenomen naar het bureau. Na een korte ondervraging werden ze vrijgelaten. Toen ze tussen de treinstellen door de grens alsnog probeerden over te steken, werden zij weer opgepakt en in de gevangenis gezet. Na vier weken vond er een kort geding plaats. Ze werden vrijgelaten onder voorwaarde dat ze terug zouden keren naar Turkije. De politie bracht terug naar de douaneovergang van Koper.

"Vlak nadat de politie ons had afgezet, zei ik: 'Vrienden, weet wel dat dit al mijn tweede reis is. Ik ga door tot het eind. Wij proberen nog eens op dezelfde manier de grens tussen de treinstellen door over te steken. Het zal een weg zijn met vele hindernissen. Als jullie mee willen, neem ik jullie op sleeptouw.' Zij zeiden: 'Nee, wij gaan niet'. Ik zei hierop: 'Jullie moeten het zelf maar weten'. Ik bleef alleen over. Zij keerden terug naar Turkije, maar ik ben lopend de grens overgegaan. Daarna kwam ik geloof ik in Italië. De stad waar ik was, heette Trieste. Ik had geen geld, Ik had honger en was moe. Ik liep door de stad. Al mijn geld was opgegaan in de gevangenis in Joegoslavië. Ik kwam een vent tegen die op een Turk leek. Het bleek geen Turk te zijn, maar hij sprak wel Turks. Hij vroeg mij 'Heb je honger?' en trakteerde me op eten. Mijn honger was gestild. Daarna bracht hij mij bij een hotel. Het was een hartverwarmende man. Vroeg in de volgende ochtend ben ik stilletjes uit het hotel weggegaan, voor het geval ze geld van mij wilden. Ik liep naar het station en zag daar op een bord dat er acht uur later een trein naar Parijs zou vertrekken. Ik bracht de rest van de tijd door aan zee. Er waren mensen op het strand aan het zonnebaden en aan het zwemmen. Daar nam ik een douche. Ik raapte pruimen op die van de bomen waren gevallen en peuzelde ze op. Daarna liep ik terug naar de trein en stapte in."

Net voordat de trein Brescia binnenreed, zag Hasan dat de conducteur zijn kant op kwam lopen. Hij verstopte zich op het toilet, maar ontkwam toch niet. Toen de trein op het station stopte, werd hij door de conducteur aan de politie overgeleverd. Voorzover hij er iets van kon opmaken, hoorde hij de politie kwaad tegen de conducteur zeggen: "Waarom zet je die man uit de trein?" Juist op het moment dat het fluitje ging en de trein op het punt stond te vertrekken, werd hij weer de trein ingewerkt. Hij vond een eerste klas slaapwagon en viel er als een blok in slaap.

"Ik sperde plots mijn ogen open en zag dat ik in Parijs was. Ik wist niet eens hoe de reis was verlopen. Ik had enorme honger. Op het station zag ik twee Turkse mannen. Ze hielden van dat lange Franse brood vast. Ik vroeg: 'Hé vriend, zou ik wat van dat brood mogen hebben?' Zij moeten wel gezien hebben dat ik honger had. Ik schrokte het lange brood op terwijl ik met ze praatte. Ik vroeg de mannen hoe ik uit Parijs weg kon komen zonder geld op zak. Die nacht mocht ik bij hen logeren en de ochtend daarop gaven zij mij geld voor het treinkaartje. Pas ruim een maand nadat ik uit Turkije was vertrokken, kwam ik weer in Nederland aan."

Hasan had een zware reis achter de rug, en gerustgesteld was hij zeker niet. Stel dat hij opnieuw opgepakt zou worden? Hij wilde niet nog eens dezelfde reis meemaken. Een half jaar lang werkte hij bij een tuinderij in Gouda. In het weekend werkte hij voor de familie in Rockanje, waar hij al eerder had gewerkt. Daar werd het hem op een gegeven moment toch te link. Omdat zijn uurloon in Gouda minder was dan van de andere werknemers, vroeg hij om opslag. Hij kreeg echter lik op stuk en werd de laan uitgestuurd. Hij werkte een tijd bij een tuinderij in Nieuwerkerk aan de IJssel. Daar sliep hij in een verkrotte barak die op het terrein van de tuinderij stond. Uiteindelijk vond hij een baan bij een schrootbedrijf in Vlaardingen. Enige tijd later vestigde hij zich daar in een pension in de Maasbosstraat.

"De eerste Turken die hier kwamen, vertelden altijd over de moeilijkheden die ze hadden meegemaakt, maar wij hadden als 'toeristen' het meest te verduren. Degenen die door bedrijven geworven waren, hadden pensions, eigen koks, werk, kortom alles. Iedere vergelijking tussen een gastarbeider en een 'toerist' gaat gewoon mank. Wij durfden met niemand te praten, of het nou een Turk of een Nederlander was. We waren altijd bang dat zij doorhadden dat wij toeristen waren en dat ze aangifte zouden doen bij de politie. Als je toerist bent, moet je je met alles tevredenstellen. Buiten waren we altijd angstig. Onze angst kwam echter niet zozeer direct van de politie. Wat konden zij je nou doen? Je wordt pas bang als je geen geld hebt, en omdat wij ook geen geld hadden waren wij nu eenmaal bang. Wij waren ook gewoon bang dat wij onze schulden niet konden afbetalen."

Aan het werk bij het schrootbedrijf.

Aan het illegale bestaan van Hasan kwam een eind toen hij het nieuws op de radio hoorde dat er verblijfsvergunningen verstrekt zouden worden aan illegale werknemers. Hij zou zijn vrijheid terugwinnen en weer zonder zorgen over straat kunnen. Meteen ging hij naar de tuinderijen en het schrootbedrijf. Met de papieren die hij daar keeg kon hij bewijzen dat hij gewerkt had. Met die papieren en met brieven die zijn familie in Turkije hem gestuurd had ging hij naar de politie. Onbevreesd wandelde hij het bureau in. Uiteindelijk kreeg hij zijn verblijfsvergunning. Het eerste wat hij wilde was op vakantie gaan naar Turkije. Hij hechtte altijd veel belang aan zijn kleding. Hij kocht een nieuw pak voor zichzelf en ging. Het viel de mensen in zijn dorp meteen op hoe chique hij er uitzag.

Later trouwde hij in zijn dorp. In 1976 nam hij zijn echtgenote Esmâ mee naar Nederland. Het begon hem beter te gaan. Hij kon voor f 1750,- een gemeubileerd huurhuis overnemen van een vriend die naar Rotterdam zou verhuizen. Het huis aan de Stationstraat in Schiedam had drie kamers. Het was in die tijd bijna onmogelijk een huis te vinden. Als men hem f 5000,- had gevraagd dan was hij ook bereid geweest om dat neer te tellen. Het huis had geen badkamer. Hij brak in het huis een grote kast open en legde er een badkamertje in aan. Hij had nu net als de anderen in Nederland een verblijfsvergunning, werk, een huis, een vrouw, kortom alles wat men nodig heeft. Hij had met al het werk ook zijn schulden kunnen afbetalen. In 1979 haalde hij zijn rijbewijs. Met een grote groene Ford uit 1972, die hij zijn 'vakantiewagen' noemde, reed hij naar zijn geboortedorp en bracht voor zijn familie een cassette recorder en een televisie mee.

"Ik was 22 toen ik hierheen kwam. Nu ben ik 55. Ik heb een grote gok gewaagd. Met het risico dat ik een ongeluk zou krijgen, dood zou kunnen gaan, ziek zou kunnen worden, ben ik uit mijn dorp vertrokken. Ik was arm. Wat ik allemaal niet meegemaakt heb tijdens die reis van ruim een maand en daarna in Nederland. Als ik alles zou vertellen, zou je er boeken vol mee kunnen schrijven. Omdat ik geen andere mogelijkheid had, heb ik al die moeilijkheden moeten doorstaan. Heimwee heb je ook natuurlijk, maar daar was ik nooit bang voor. Mijn enige angst was de angst zonder geld te komen zitten."

Hasan en Esmâ voor hun auto.

Schiedam'a ulaşan uzun yolculuk

Hasan Sanbaş 1949 yılında Karaman'a (Daha sonra Konya'ya) bağlı olan Alanözü köyünde doğdu. İki kız, altı kardeşi daha vardı. İlkokulu bitirdiğinde babası, "İki ağabeyin okuyor, sen de okuma bakalım!" deyip, onu okula göndermedi. Köyleri kıraçlık, insanlar fakirdi. 1963 yılında köyden bir kaç kişi yurt dışına çalışmaya gitti. O zamanlar köydekiler yurt dışına gidenlere sıcak bakmıyor, Avrupa'nın adamı değiştireceğinden korkuyorlardı. Ta ki, ilk yurt dışına çalışmaya gidenler, tatil için yeniden köye dönene kadar.

"Yurt dışına gidenler bir tatile geldiler ki, görme! Güneşte ısıldayan yanar döner kumaşlı takım elbiseleri üzerlerinde, kravatları yakalarında, kafalarında fötr şapkaları. Ellerinde teypler. Tamamen değişmiş, efendi olmuşlar. Bir kaç yıl sonra bir daha geldiler, televizyon getirmişler. 'Görüntülü radyo' dediler. Ama göremedik, o zaman bizim köyde elektrik yoktu. Önceden fakir olan birinin altında araba, kılık kıyafetleri, paraları öyle. Anlatışları da bizim ilk korktuğumuz gibi değildi. 'Avrupa'nın insanları iyi, yardım sever' diyorlardı. Her durumda onlardaki değişimi gözümüzle gördük. Yalan söylemedikleri belliydi."

Hasan Sanbaş 1969'da askere gitti. 1970 yılında, yurt dışına işçi olarak gidebilmek için, Konya İş ve İşçi Bulma Kurumu'na kaydını yaptırdı. Bir yılı geçmesine rağmen, hiç bir haber alamamıştı. Askerliğini bitirdiğinde İşçi Bulma Kurumu'na gidip, sırasının ne zaman geleceğini sordu. Cevap olarak, "Oh hoooo, gitmene imkan yok. Unut sen o işi" dediler. Yurt dışına gitmek isteyenler için uzun bekleme listeleri oluşmuştu. Hasan Sanbaş düşündü, taşındı, işçi olarak gidemiyorsa, turist (kaçak) olarak gitmeye karar verdi. Yola çıkabilmesi için, 5500 liraya ihtiyacı vardı. Onun için bu para bir servetti. Konya'ya gidip, 6000'e yakın civciv satın aldı. Civcivleri köyünde büyütüp, sattı. Ama hala ihtiyacı olan parayı kazanamamıştı. Tanıdıklarından borç aldı, babası da 50 lira verdi. Sonunda gerekli olan parayı bir araya getirdi. Hollanda'da yaşayan bir tanıdığı onu kaçak olarak buraya getirecekti. Bunun için 100 mark ödedi.

"1972 yılının dokuzuncu ayında önce bir pasaport, sonra da Bulgaristan'a vize aldım. Yurt dışına çıkış yapabilmek için Osmanlı Bankası'ndan 650 mark döviz alınması gerekiyordu, onu da hallettim. Sonra da gidip kendime bir takım elbise alıp, kılık kıyafeti düzelttim."

Arabayla İstanbul'a gelmiştik. Benim gibi yedi kişi daha vardı. Otobüsle İstanbul'dan yola çıktık. Yugoslavya gümrüğünde vizemizin olmadığı anlaşılmınca, otobüsten indirildik. Bizden para alan kişi arabasıyla otobüsü takip etmişti. Orada da bize yardım etti ve bizi Riyeka'dan gemiye bindirdi. Sonra da İtalya'da trene bindik. Türkiye'den çıktıktan bir hafta sonra, Hollanda'daydım. Pek zorluk çekmedim."

Hasan Sarıbaş, Hollanda'daki tanıdıkları aracılığıyla Rockanje'de bulunan küçük bir bahçede işe başladı. Bahçenin sahibi olan Hollandalı ailenin evinde kalıyor, bahçelerinde çalışıyor, çocuklarıyla ilgileniyordu. Kimi zaman da onlara ait olan manav dükkanında müşterilere satış yapıyordu.

"Bir gün yine manavda satış yapıyorum, dört Türk müşteri geldi. Benimle Hollandaca konuşuyorlar. O zamanlar Hollandalılara benzemek için saçlarını uzatıyordum ki, turist olduğum anlaşılsın. Adamlarla Türkçe konuşmaya başladım. İleride büyük bir pansiyonda kalıyorlarmış. Beni davet ettiler, gittim. Bir baktım ki koskocaman bir yer. Kendi aşçıları var, namaz kılmak için mescitleri var. Yüzlerce insan kalıyor. Pansiyondakilerin çoğu Wilton Feijenoord'ta çalışıyordu. O günden sonra ben de gidip gizlice yemeklerimi orada yemeğe başladım. Sonra namazımı da orada kılıyordum. Ortama epeyce alışmaya başlamıştım. Dili de birazcık öğrendim."

Hollanda'ya geleli 5-6 ay olmuştu ki, işyerini basan polisler onu yakalayıp karakola götürdüler. Üzerinde sadece iş tulumu vardı. Tüm eşyaları yanlarında kaldığı Hollandalı ailenin evindeydi. İki gün polis karakolunda kaldı. Sonra polisler gidip bavulunu aldılar. Artık polisin elinden kaçış yoktu. Mecburen tekrar köyüne dönecekti. Tek tasası, polislerin evden gelen eşyalar arasında bulunan ceketinin cebindeki 1000 florini bulmalarıydı. Polisler bütün eşyaları kontrol ediyor, sonra da kaydını yapıyorlardı. Parası olup olmadığını sordular, "Yok" dedi. Sonra karakola onun için Türk bir tercüman getirildi. Hasan Sarıbaş'ı görünce çok şaşırılmış, "Sen bizim işçilerden değil miydin?" diye sormuştu. Tercüman, kaçak olarak yemek yediği pansiyondan geliyordu.

"Benim korkum, polisin cebimdeki parayı bulmasıydı. O zamanlar polis cebindeki parayı alıyor, uçak biletime veriyordu. Köydekilere borcum vardı. Bir de parayı alsalar, artık bir daha Hollanda'ya gelmek için hiç şansım kalmayacaktı. Çaktırmadan ceketimi elime alıp, cebinden parayı düşürüp, üstüne oturdum. Sonra da parayı kemerimin arasına sıkıştırdım. Üçüncü gün, Hollanda'nın her yerinden toplanan turistlerle beraber havaalanına götürülüp uçağa bindirildim."

Hasan Sarıbaş yine başladığı yere, köyüne dönmüştü. Sadece beş altı ay Hollanda'da kaldığı halde, borçlarının bir kısmını ödedi. Kalan parasını bitirmeden, hemen Hollanda'ya geri dönmek istiyordu. Geldikten iki ay sonra yeniden yola çıktı. Bu sefer yalnız başına gidecekti.

İstanbul Sirkeci garından tek başına trene bindi. Trende daha önce hiç görmediği, ama kendisi gibi yurt dışına kaçak olarak gitmeye çalışan üç kişiyle karşılaştı. Yolculuğa beraberce devam ettiler. Yugoslavya'da gümrük kontrolü sırasında yakalandılar. Jandarmalar onları trenden indirdi, karakola götürdü. Bir kaç şey sorduktan sonra da serbest bıraktı. Trenlerin arasından gümrüğü tekrar geçmeye çalışırlarken, yeniden yakalanıp hapse atıldılar. Dört hafta sonunda kısa bir mahkeme olmuş, Türkiye'ye dönmeleri şartıyla serbest bırakılmışlardı. Jandarma onları götürüp, yakalandıkları Koper gümrüğüne yeniden bıraktı.

"Jandarma bizi bırakır bırakmaz ben dedim ki, 'Arkadaşlar, bu benim ikinci gidişim ha... Vazgeçmem. Aynı önceki gibi trenlerin arasından gümrükten geçmeye çalışacağım. Bunda her türlü zorluk olabilir. Gidecekseniz, sizi de götürüyüm' dedim. Onlar, 'Gelmeyeceğiz' dediler. Ben de 'Siz bilirsiniz' dedim. Yalnız kaldım. Onlar Türkiye'ye döndüler, ben yürüyerek gümrükten geçtim. Geçtiğimde ileride herhalde İtalya olması lazım, Trieste adlı bir şehre geldim. Param yok, açım, yorgunum, şehirde yürüyorum. Bütün param, Yugoslavya'da hapisteyken bitmişti. Türk'e benzer bir adamla karşılaştım. Türk değilmiş, ama Türkçe biliyordu. 'Aç mısın?' diye sordu. Karnımı doyurdu. Sonra beni bir otele götürdü. Çok iyilik sever bir insandı. Ama sabah oteldeki para isterler diye korkup, sabahleyin erkenden otelden kaçtım. İstasyona yürüdüm. Bir baktım levhada 8 saat sonra Paris'e gidecek bir tren gözüktüyor. Deniz kıyısına gittim. Sahilde insanlar güneşleniyor, denize giriyordu. Orada hemen bir duş aldım. Ağaçlardan yere düşmüş olan erikleri toplayıp yedim. Sonra da gidip trene bindim."

Tren tam Brescia şehrine yaklaşıyordu ki, biletçinin ona doğru gelmeye başladığını gördü. Tualete saklandı ama yine de biletçiden kurtulamadı. Tren istasyonda durduğunda biletçi, Hasan Sarıbaş'ı polislerle teslim etti. Olanlardan anladığı kadıyla polis, biletçiye "Neden bu adamı indiriyorsun?" diye kızmış, tam düdük çalmış tren hareket edecekken de onu tekrar trene bindirmişlerdi. Hasan Sarıbaş birinci sınıfta bulunan yataklı boş bir vagon bulup, sonra da orada uyudu.

"Bir gözümü açtım ki Paris'teyim. Nerelerden, hangi kontrollerden geçmişim bilmiyorum. Çok acıkmıştım. Orada iki Türk gördüm."

Ellerinde o uzun Fransız ekmeğinden vardı. 'Ya kardeşim şu ekmeği alabilir miyim?' diye sordum. Onlar da benim aç olduğumu zaten anlamışlar. O uzun ekmeği onlarla konuşurken yiyip bitirmişim. 'Arkadaşlar, benim param yok, nasıl gideceğim?' dedim. O gece beni misafir ettiler, ertesi günü de bana tren paramı verdiler. Türkiye'den çıktıktan sonra bir ayı geçmişti ki Hollanda'ya varabildim.'

Hasan Sarıbaş zor bir yolculuğu arkasında bırakmıştı, ama korkuları hala devam ediyordu. Ya yine yakalanırsa ne olurdu? Bir daha aynı yolculuğu yaşamak istemiyordu. Yarım sene boyunca Gouda'da bir bahçede çalıştı. Hafta sonlarında da Hollanda'ya ilk geldiğinde çalıştığı aileye yardım etmeye gidiyordu. Ama burası onun için tehlikeliydi. Gouda da ise saat başına aldığı ücret diğer çalışanlara göre az olduğu için zam istemiş, bu yüzden de işinden kovulmuştu. Nieuwerkerk'te bir bahçede çalışmaya başladı. Bahçe içine yapılmış olan kötü bir baraka içinde uyumak zorundaydı. Sonunda Vlaardingen'da bulunan bir hurdalıkta iş buldu. Daha sonra Vlaardingen'daki Maasbosstraat 35 numarada bulunan pansiyona yerleşti.

"Buraya ilk gelenler hep çektikleri zorlukları anlatıyorlar, ama en büyük zorlukları biz turistler yaşadık. Anlaşmalarla gelenlerin pansiyonları, aşçıları, işleri, kontratları, her şeyleri vardı. İşçi adamla turist adam bir olur mu? Türk olsun Hollandalı olsun, turist olduğumuzu bilir de, polise şikayet eder diye insanlarla konuşmaya cesaret edemiyorduk. Turistken her şeye razı olmak zorundasın. Biz hep içimizdeki yakalanma korkusuyla dolaştık. Korkumuz polisten değildi ki. O ne yapacak? Paran olmazsa korkarsın, biz de paramız olmadığı için korkuyorduk. Ya borçlarımızı ödeyemezsek? diye korkuyorduk."

Hasan Sarıbaş'ın kaçak hayatı, radyoda duyduğu haberle değişti. Kaçak işçilere oturma izni verilecekti. Sonunda özgürlüğüne kavuşacak, yeniden rahatça sokaklarda dolaşabilecekti. Hemen eskiden çalıştığı işyerlerine gidip, oralarda çalıştığını gösteren kağıtları, bir de ailesinin ona gönderdiği mektupları yanına alıp, polise gitti. Korkusuzca içeri girdi. Oturum iznini almıştı. İlk işi, Türkiye'ye tatile gitmek oldu. Giyimine her zaman özen gösterirdi. Tatile gitmeden önce kendisine bir takım elbise daha aldı. Köydekiler, ondaki şıklığı hemen fark etmişlerdi.

Daha sonra evlendi. 1976 yılında eşi Esmâ'yı da Hollanda'ya getirdi. Şansı yardım etmiş, Schiedam'da Stationstraat 53 numaradaki 3 odalı evi, Rotterdam'a taşınacak olan arkadaşından 1750 florine devralmıştı. Ev

bulmak neredeyse imkansızdı, 5000 de olsa ödeyecekti. Evin banyosu yoktu. Kendisi evin bir dolabını bozup, yerine banyo inşa etti. Artık Hollanda'da oturma izni, işi, evi, eşi, her şeyi vardı. Çalışmış, borçlarını da çoktan ödemişti. 1979 yılında ehliyetini aldı. Köyüne 'tatil arabası' dediği, 1972 model Ford marka büyük yeşil bir otomobille gitti. Akrabalarına teyp, televizyon götürdü.

"Ben buraya 22 yaşındayken geldim. Şimdi 55 yaşındayım. Bir kumar oynadım. Köyümden kazayı, ölümü, hastalığı, her şeyi göze alarak yola çıktım ben. Fakirdim. O bir aydan fazla süren yolculuğumda neler neler yaşadım. Hollanda'da neler neler yaşadım. Hepsini anlatsam, defterlere sığmaz. O zorlukları yaşadım, çünkü başka bir seçeneğim yoktu. Gurbetlik var ya, ondan da korkmadım ben. Tek korkum, param olmazsa korkusuydu."

Van Schiedam naar Turkije

Cornelis Haga (1578-1654)

De relatie tussen Schiedam en Turkije begint niet pas in 1963 met de komst van de gastarbeiders, maar al veel eerder. In 1611 benoemden de Staten-Generaal de Schiedammer Cornelis Haga namelijk tot de eerste Nederlandse ambassadeur in het Ottomaanse Rijk.

De in 1578 geboren Haga maakte na zijn studie in Leiden een vormingsreis naar Constantinopel. Op 6 juli 1612 ontving Haga van de Ottomaanse sultan een ahd-name of capitulatie, waarin de sultan de Nederlanders uitgebreide juridische, fiscale en commerciële voorrechten verleende. In 1639 keerde Haga terug naar Holland, waarna hij van 1645 tot aan zijn dood in 1654 voorzitter van de Hoge Raad van Holland en Zeeland was. Ter nagedachtenis aan Cornelis Haga en zijn vrouw is een grafscript aangebracht in de Grote Kerk. In de Gorzen is een straat naar hem vernoemd.

Van Turkije naar Schiedam

Van Turkse gastarbeider tot stadsgenoot

In de jaren zestig ontstond er een dringende vraag naar arbeidskrachten. Nederlandse firma's gingen arbeiders in Turkije werven, waarbij de Nederlandse overheid bemiddelde. In 1964 werd een wervingsverdrag tussen Nederland en Turkije gesloten. Hierin was een aantal bepalingen opgenomen met betrekking tot het dienstverband en de tegemoetkoming in de kosten van huisvesting en voeding. Een apart punt vormde later de toelating van de gezinsleden van de buitenlandse arbeiders.

Veel arbeidsmigranten waren er in die tijd op gericht geld te sparen om dat mee terug te nemen naar Turkije. Aan het begin van de jaren zeventig trad daarin echter een duidelijke verandering op. De tijdelijkheid van de arbeidsmigratie verdween en de gezinshereniging kwam op gang. In korte tijd overvleugelden Turken en Marokkanen de andere groepen arbeidsmigranten in aantal. Daarnaast verschoof de oorspronkelijke herkomst van Turkse migranten van de steden naar het platteland.

Na 1985 nam de gezinshereniging door Turken af: de meeste gezinnen waren herenigd. De gezinsvorming nam toe. Nu vormen de Turken met

264.000 personen, na de Surinamers, de grootste immigrantengroep in Nederland.

De maatschappelijke positie van een groep kan op grond van verschillende aspecten worden gemeten: positie op de arbeidsmarkt, opleidingsniveau en huisvestingssituatie. Alle onderzoeksgegevens wijzen erop, dat Turken er op vrijwel alle fronten slecht voorstaan. In vergelijking met zo'n twintig jaar geleden is hun huisvestingssituatie echter sterk verbeterd. Toen woonden velen van hen nog in te kleine pensions en woonoorden en konden zij nauwelijks huisvesting voor hun gezinnen krijgen.

Turkse gastarbeiders naar Schiedam

In de jaren zestig was er in het Nieuwe Waterweggebied een nijpend tekort aan arbeiders. In het Rotterdamsch Nieuwsblad staat op 9 oktober 1963: "Het aanbod, met name van Spaanse arbeiders, is flink gedaald, zodat de belangstelling zich nu richt op Turkije". Uit een memo van de N.V. Verenigde Glasfabrieken (Vegla) uit 1972 weten we dat in september 1963 de eerste Turken daar in dienst genomen werden. Een deel van hen was afkomstig uit de Belgische mijnen waar de arbeidsomstandigheden zeer slecht waren. Gezien de goede ervaringen met de gastarbeiders werd in de loop van 1964 en 1965 drie maal een groep van vijftig Turken in Ankara geworven.

Het Vrije Volk, 11 februari 1964:

"De werkgelegenheid in de glasfabrieken is bijzonder groot. De tekorten aan arbeidskrachten worden zoveel mogelijk opgevangen met buitenlanders en met name het aantal Turken neemt met de week toe".

Eind 1964 bracht de Turkse minister van Arbeid, de latere premier Bülent Ecevit, een bezoek aan de Glasfabrieken. In het personeelsblad van de Vegla vinden we terug dat het bedrijf in 1965 ook aan de sterfdag van Atatürk op 10 november aandacht besteedde. In 1970 waren er ongeveer 230 Turken werkzaam bij de Vegla in Schiedam. Naast de Vegla waren er vanaf 1965 ook Turken werkzaam bij de scheepswerf Wilton-Fijenoord.

Huisvesting

De Turken, veelal afkomstig van het arme platteland en 'dus' weinig gewend, bracht men onder in pensions van erbarmelijke kwaliteit. Men deed dit ook

In het midden Ali Asa. Op het grote portret Ecevit (vooral in jaren zeventig - in bepaalde kringen - erg populair). Op de achtergrond een afbeelding van een molen en twee portretjes van Atatürk.

omdat de Turken immers slechts tijdelijk naar Nederland zouden komen. Veel huiseigenaren hadden er geen bezwaar tegen de vreemdelingen tegen flinke prijzen te huisvesten. De meeste verblijven waren klein en vaak was er een minimum aan huiselijkheid, comfort en hygiëne. Daarop kwam kritiek en mede onder druk van de Schiedamse kerken verbeterde hun huisvesting.

In 1966 stellen enkele gemeenteraadsleden vragen aan B&W over het 'provisorisch' onderbrengen van buitenlandse arbeidskrachten bij particulieren, hetgeen volgens hen 'in bepaalde gevallen' een gevaar voor de volksgezondheid opleverde. B&W lieten daarop weten:

"Er zijn hoogstens tien adressen waar vijf of meer vreemdelingen zijn gehuisvest, echter nooit meer dan tien à twaalf". (Kennelijk liet men hier het hotelschip buiten beschouwing.) "Voor ongerustheid voor het in gevaar brengen van de volksgezondheid bestaat voorshands geen aanleiding. In het kader van het vreemdelingentoezicht worden de grote pensions regelmatig door de Politie gecontroleerd. Hoewel de ligging en de verzorging niet overal gelijk zijn, kan evenwel worden gezegd, dat zij alle aan redelijke eisen en aan de verlangens van de vreemdelingen, die er verblijven, voldoen. Van ongewenste toestanden in deze pensions is tot dusver niet gebleken. Er hebben ons geen klachten van de pensiongasten, hun werkgevers of omwonenden bereikt".

Voor de Turkse gastarbeiders in dienst van de Verenigde Glasfabrieken

waren speciale pensionboten georganiseerd. Deze boten, de 'Rotterdam' en de 'Ankara', lagen in de Buitenhaven op letterlijk een steenworp afstand van de Glasfabriek. Over de huisvesting van Turkse arbeiders in dienst van de Vegla, alsmede berichten over buitenlandse werknemers zonder geldige werkvergunning aldaar, werden vragen gesteld aan B&W door een raadslid (eind 1968). Citaat uit het antwoord van B&W:

"Voor de met toestemming van de Directeur-Generaal voor de Arbeidsvoorziening rechtstreeks in het buitenland aangeworven arbeiders, is de werkgever contractueel verplicht om te zorgen, dat er bij aankomst in Nederland passende huisvesting aanwezig is. Voor de eerste 150 Turkse arbeiders heeft de Vegla dit probleem opgelost door de inrichting van logiesschepen en wel in overleg met de Turkse ambassade en het Gewestelijk Arbeidsbureau"

De directie van de Vegla liet aan diverse kranten weten (17 december 1968):

"Destijds werd deze accommodatie door de officiële instanties gekwalificeerd als een van de beste voor Turkse werknemers in ons land! Het eten werd gekookt door twee eigen koks, de menu's werden zelf gekozen, terwijl een eigen gebedsruimte (de enige in de wijde omgeving) werd ingericht. (...) Toen echter een petitie ondertekend door 150 van de 180 Turkse werknemers op tafel kwam met het verzoek - mede gesteund door de vakbond St. Willibrordus - om zelf voor hun huisvesting te mogen zorgen, hebben wij [de Vegla] hierin toegestemd".

In 1968 dachten de officiële instanties ook duidelijk anders over de huisvesting, aangezien de Inspectie van de Volksgezondheid de accommodatie gedeeltelijk afkeurde. De directie vervolgt:

"Eerst hebben wij de betrokkenen alsnog een andere pensionruimte aangeboden, maar daar is geen gebruik van gemaakt: men wilde vrij zijn in de keuze. (...) De NV [Vegla] wijst er nog op, dat deze ontwikkelingen zeer worden betreurd omdat zij grote waarde hecht aan een goede sfeer in het bedrijf, maar tevens meent, dat een goede huisvesting hiervan niet los kan worden gezien. Vooral het begeleiden en acclimatiseren van nieuw aangekomen werkkrachten zal in de praktijk bijzonder moeilijk worden. Ook de officiële instanties betreuren deze ontwikkeling, omdat hiermee een eind is gekomen aan een begeleiding en verzorging van buitenlandse werknemers, die bijzonder werd gewaardeerd".

Voor de Turkse werknemers die gehuisvest waren op de Rotterdam en de Ankara werd per 1 januari 1969 de pensiongeldregeling gewijzigd en zouden ongehuwden f 27,50 bruto en gehuwden f 30,- netto per week gaan ontvangen als bijdrage in de pensionkosten. De Vegla deelde mee:

"Wij [aanvaarden] geen enkele verantwoordelijkheid voor de kwaliteit van voeding of ligging in het door u te kiezen pension. (...) Slechts, indien u in een door ons aanbevolen pension gaat wonen, zijn wij bereid de nodige controle uit te oefenen".

Het beëindigen van de huur van de pensionboten in 1968 was onder meer problematisch omdat veel Schiedamse pensionhouders geen Turken wilden huisvesten.

"Het motief van de pensionhouders is, dat zij niet wensen dat de Turken met velen op één kamer wonen (hetgeen deze mensen juist als normaal beschouwen en daarom willen), en dat zij niet willen toestaan, dat de mannen op de slaapkamers hun maaltijden bereiden, omdat dit een onaangename geur in huis verspreidt, waarover andere bewoners dan weer gaan klagen".

Er waren ook andere hindernissen bij het zoeken naar kamers.

"De taalbarrière - maar weinig Turken spreken voldoende Nederlands om hun wensen kenbaar te maken - en de prijs. Te vrezen valt, dat de reeds hoogliggende prijzen van huurkamers nog zullen stijgen (en speciaal voor deze categorie gegadigden) nu zich bij de geringe mogelijkheden, die Schiedam biedt, nog ineens 180 kamervragenden hebben gevoegd".

Inmiddels werd duidelijk dat veel gastarbeiders niet terug zullen gaan naar Turkije, maar in Nederland zullen blijven. Dat stelde ook andere eisen aan de huisvesting. B&W reageert op vragen van een raadslid hierover met de volgende opmerking:

"De Turkse werknemers van de Verenigde Glasfabrieken aan wie per 1 januari de huur voor huisvesting op het woonschip Rotterdam was opgezegd, zijn er in geslaagd in Rotterdam, Schiedam of Vlaardingenversionen te vinden. Enkelen, die al langer in Schiedam werken, lieten hun gezinnen overkomen en kregen een woning toegewezen. (...) Door het langdurig verblijf in ons land ontstond bij velen van hen het verlangen met hun gezinnen herenigd te worden en daarmee inherent

het verlangen naar zelfstandige huisvesting. In het algemeen hebben zij daarop recht op grond van de voorschriften voor vreemdelingen na twaalf maanden onafgebroken verblijf in Nederland, indien zij gelegenheid hebben nog tenminste één jaar in ons land te blijven werken”.

Maatschappelijk leven

In 1962 werd de Stichting Hulp aan Buitenlandse Werknemers (SHBW) opgericht. Het doel van de stichting was 'het behartigen van de maatschappelijke en culturele belangen van buitenlandse werknemers, in de ruimste zin des woords' in het Rijnmondgebied. Bij de stichting hoorde een Raad voor Advies voor Buitenlandse werknemers, waarin instellingen en organisaties werden uitgenodigd zitting te nemen.

Uit een enquête uit 1966 naar "de sociale toestand van de binnen de Europese Economische Gemeenschap migrerende arbeiders en hun gezinnen", " – in de toenmalige situatie wil dat voor Nederland zeggen: Italianen - blijkt dat de gemeente Schiedam zich daar toen in het geheel niet mee bezighield en op dat terrein dus ook geen enkele voorziening getroffen had. Dit doet het vermoeden rijzen dat de gemeente met de situatie van Turken al helemaal geen bemoeienis had. Ook de SHBW verzorgde toen nog geen activiteiten voor Turken in Schiedam.

Pas vanaf 1967 was er in Schiedam een Plaatselijke Commissie, die vertegenwoordigd was in de SHBW. Dit was de Commissie voor Opvang en Begeleiding van Buitenlandse Werknemers, die tot ongeveer 1972 fungeerde. Hierin waren onder meer de vakbeweging, het arbeidsbureau, de Schiedamse Gemeenschap en de kerken vertegenwoordigd. De commissie had als opdracht onder meer het geven van voorlichting aan de Schiedamse burgerij en voorlichting aan buitenlandse arbeiders. Bij dat laatste moet men denken aan het volgende: "voorlichting in het algemeen over Nederland, zijn klimaat, geschiedenis, cultuur, zeden en gewoonten, het meisje, de vrouw, gezin en huwelijk, en in het bijzonder over Schiedam, met name de huisvesting". Een subcommissie was de Commissie Huisvesting Buitenlandse Werknemers. Over deze commissies werd later opgemerkt:

"De SHBW werkt niet graag met commissies, omdat in de praktijk gebleken is dat de commissies meestal ontaarden in "praatgroepen". Praatgroepen, waaraan diegenen waarover gesproken wordt niet eens deelnemen. Deze "commissies" functioneren dan niet".

Wie is eigenlijk een Turk?

Op het eerste gezicht lijkt het begrip Turk misschien eenduidig, maar wie is eigenlijk een Turk? In Turkije leven naast de Turkse ook andere etniciteiten, zoals Koerden. Anderzijds leven ook buiten Turkije vele Turkse volkeren, zoals Kazachen, Oezbeken en Tataren.

Nationaliteit lijkt geen bevredigende definitie op te leveren. Immers, iemand wiens beide ouders de Turkse nationaliteit hebben, maar zelf de Nederlandse heeft, geldt als Nederlander. In bevolkingsstatistieken wordt vaak als criterium gebruikt 'geboorteland vader of moeder en geboorteland van persoon zelf'. Als beide ouders en het kind zelf in Nederland geboren zijn, betekent dit, dat een kind van de derde of vierde generatie gastarbeider als Nederlander in de statistieken figureert.

Demografische ontwikkeling

Uit Schiedamse bevolkingsstatistieken uit de jaren zestig is moeilijk op te maken hoeveel Turken hier woonden: Turken werden onder de algemene categorie 'buitenlanders' geschaard. Bovendien bleken verschillende registraties bijvoorbeeld van Arbeidsbureaus en Vreemdelingenpolitie grote verschillen op te leveren.

Op 31 december 1965 waren bij de Schiedamse Gemeentepolitie 1.220 vreemdelingen ingeschreven, waaronder 190 Turken. Hiervan waren er ongeveer 140 gehuisvest op het hotelschip 'Rotterdam' in de Buitenhaven. De overigen waren in pensions bij particulieren ondergebracht. Het aantal zogenaamde buitenlandse arbeiders bedroeg toen overigens ongeveer 530.

1967: In oktober 1967 waren er ongeveer 660 buitenlandse arbeiders, waarvan 240 Turken. Daarvan waren er 170 gehuisvest op de 'Rotterdam' en de 'Ankara'.

1971: In juni 1971 waren er volgens de vreemdelingendienst 568 Turken in Schiedam.

"Van de totaal 38 in Schiedam geregistreerd staande pensions zijn bij de Vreemdelingendienst van de politie acht bekend in Schiedam-Zuid. Volgens de laatste gegevens waren daarin woonachtig 45 Turken".

Met die geregistreerde pensions worden vermoedelijk pensions voor vier of meer personen bedoeld. Er waren nog veel meer pensions waarin minder dan vier buitenlanders verbleven, maar waarvoor geen registratieplicht bestond.

1972: Per 31 maart 1972 waren in Schiedam 2.517 buitenlanders aanwezig van veertig verschillende nationaliteiten, waaronder 762 Turken.

1974: Volgens een opgave van de Gemeentepolitie was er op 31 december 1974 het aantal van 1.270 Turken in Schiedam geregistreerd. Daaronder waren 267 vrouwen en 476 kinderen. Het aantal geregistreerde Turkse 'buitenlandse werknemers' bij de Stichting Hulp aan Buitenlandse Werknemers 'Rijnmond' bedroeg toen echter 1.333.

1975: Het percentage personen met de Turkse nationaliteit bedroeg op 30 september 1975 1,9% van de gehele bevolking. De grootste toename van zogenoemde buitenlandse werknemers moet worden toegeschreven aan de Turkse nationaliteit, die sowieso al veruit het grootst was in Schiedam. Het aandeel van de Turkse werknemers en hun gezinsleden bedroeg 63% van het totale aantal.

2003: Op 1 januari 2003 waren van de 75.851 Schiedammers 6.453 personen Turks. 'Turks' is hier gebaseerd op het eigen geboorteland, c.q. dat van vader of moeder. Turken vormden daarmee, na de Nederlanders, met 8,5%, veruit de grootste groep in Schiedam. Ter vergelijking: het percentage Surinamers bedroeg 3,0%.

Stadsgenoten

De Turkse bevolking van Schiedam is niet gelijkmatig in de verschillende Schiedamse wijken terug te vinden. In Kethel bedraagt het percentage slechts 0,77% en in Nieuwland, de wijk met de grootste bevolking, 22,3%. De sociaal-economische positie van allochtonen is doorgaans niet erg gunstig, zodat een nieuwbouwwoning voor een groot deel van hen niet bereikbaar is. Mede als gevolg hiervan komen in de wijken Woudhoek en Spaland bevolkingsgroepen als Turken nauwelijks voor.

Als we de geboorteplaats bekijken van Turken in Schiedam, dan valt op dat er geen plaats in Turkije echt uitschiet. Het grootste percentage, 37,7%, is geboren in Schiedam, gevolgd door 5,4% die in Rotterdam geboren zijn. Pas daarna volgt een Turkse plaats, te weten Karaman, met slechts 3,8%. Wanneer we het percentage van het nabijgelegen Kilbasan daarbij optellen, komen we aan 5,0%. Andere plaatsen met een percentage van 1,0% of meer: Ankara (1,6%), Aksaray (2,9%), Iğdır (1,0%), Istanbul (1,0%) en Kırşehir (2,8%).

Van de in Schiedam woonachtige Turken is 45,9% geboren in Nederland en 53,6% in Turkije. Het ligt in de lijn der verwachting dat die 45,9% in de Turkse gemeenschap ook beschouwd zal worden als afkomstig uit de plaats in Turkije waar de familie vandaan komt. Dat zou dan grofweg betekenen dat we kunnen zeggen dat zo'n 10% van de Turkse Schiedammers van oorsprong uit Karaman komt.

Deze statistische gegevens contrasteren nogal met de volgende citaten uit een boekje uit 1996 naar aanleiding van een scholierenruitswisseling:

"Schiedam en Karaman hebben een band. (...) En dat is ook niet zo vreemd want veel Schiedammers zijn afkomstig uit Karaman. Turkse Schiedammers wel te verstaan, want Karaman is de stad waar heel veel Turkse Schiedammers vandaan komen".

Nog stilliger (naar aanleiding van het bezoek van de kindergemeenteraad in 1995 aan Turkije):

*"als bestemming is voor Karaman gekozen omdat uit deze stad de meeste Turken komen die in Schiedam wonen".
Ook bij de gemeente lijkt men te veronderstellen dat een groot deel van de in Schiedam woonachtige Turken uit Karaman komt.*

De Turkse bevolkingsgroep is gemiddeld veel jonger dan de autochtone bevolking: 43% is jonger dan 20 jaar. Bij de Nederlandse bevolking is dit slechts 19%. Vooralsnog zijn er geen aanwijzingen dat in het groeitempo van de Turkse bevolking sterke verandering zal optreden. De groei heeft twee oorzaken. Bij de Turkse bevolking in Schiedam is sprake van een jaarlijks terugkerend geboorte- en vestigingsoverschot. Het geboorteoverschot wordt veroorzaakt door het feit dat de Turkse bevolkingsgroep gemiddeld zeer jong is. Het geboortecijfer is hoog en omdat slechts 0,9% tot de categorie 65+ behoort, is de sterfte laag.

De instroom van Turken van buiten de stad versnelt deze groei. De gemiddelde woningbezetting is behoorlijk hoger dan het Schiedams gemiddelde. Toch neemt ook bij Turken het aantal extreem grote gezinnen af. De gemiddelde woningbezetting vertoont dan ook een dalende lijn.

COLOFON

Opdrachtgever:	afdeling Cultuur en Gemeentearchief Schiedam
Projectleider:	Sabrina Woudenberg
Research:	Erik Visscher
Interviews:	Sevgi Gülen
Vertalingen:	Arnout Steenhoek
Portretfotografie boek:	Tamar de Kemp
Concept en ontwerp tentoonstelling:	Buro MA-AN
Grafisch ontwerp affiche:	Huseyin Karadeli (Multiem)
Oplage boek:	250
Druk:	TDS printmaildata, Schiedam

Dit project kwam tot stand dankzij de Provincie Zuid-Holland, Mondriaan Stichting, Fonds Schiedam-Vlaardingen e.o. en de Gemeente Schiedam.

Met dank aan:

De vijf geïnterviewden: Adile Asa, Mahir Engin, Huseyin Önen,
Hasan Saribas, Seyhan Turan.

Verbakel B.V.
BSN Glasspack NV (voorheen N.V. Verenigde Glasfabrieken)
Trudie Visser

TURKSE GESCHIEDENIS

In 2003 is het precies 40 jaar geleden dat de eerste Turkse (toen nog geheten) gastarbeiders naar Schiedam kwamen. Over deze eerste jaren is niet zoveel bekend: hoe leefde men, hoe woonde men, hoe was de relatie met het thuisfront en hoe ervoer men Schiedam?

TÜRK TARİHİ

Bu yıl, ilk Türk işçilerinin Schiedam'a gelişinin tam 40. yılı. "Hangi şartlar altında yaşıyor, nerelerde oturuyor, memleketlerindeki yakınlarıyla ilişkilerini nasıl yürütüyor, Schiedam'a nasıl bakıyorlardı?" gibi sorulara ilişkin olarak, bu ilk yıllar hakkında fazla bilgi yok. Schiedam Belediye Arşivi, Schiedam tarihinin bu bölümünü de sonraki nesillere saklamak üzere öğrenip, arşivlemek istiyor.

Dit project wordt georganiseerd in het kader van Actieplan Cultuurbereik door de afdeling cultuur van de Gemeente Schiedam en het Gemeentearchief Schiedam. Het kwam mede tot stand dankzij de Provincie Zuid-Holland, Gemeente Schiedam, Stichting Alternatif, BSN Glasspack NV (voorheen N. V. Verenigde Glasfabrieken) en Verbakel B.V.. Onze dank gaat uit naar iedereen die heeft bijgedragen aan het project door hun (beeld)materiaal en tijd beschikbaar te stellen. Ontwerp tentoonstelling Buro Maan, interviews Sevgi Steenhoek-Gülen, grafisch ontwerp Hüseyin Karadeli (Multiem), projectleider Sabrina Woudenberg, archiefonderzoek Erik Visscher.

Uitgave: TDS uitgevers, december 2003

TRAUJGUECH

